

Vilma AKMENYTĖ-
RUZGIENĖ,
Giedrė MILERYTĖ

*Verslo ir valstybės
santykiai: Lietuvos
prekybos, pramonės ir
amatų rūmų istorija
1925–1941 m.*

Lietuvos prekybos, pramonės ir amatų rūmai atspindi sudėtingą XX a. Lietuvos valstybės istoriją ir atskleidžia dar vieną ekonomikos istorijos puslapį. Pirmieji Prekybos rūmai buvo įsteigti 1599 m. Marselyje. Jie turėjo užtikrinti pirklių teises ir apsaugą, nustatyti uostų darbo taisykles. Steigiant šiuos pirmuosius rūmus Prancūzijos karalius Henrikas IV nusakė svarbiausią jų funkciją: „Teikti rekomendacijas, kaip atgaivinti ekonomiką“¹. XVIII a. pab. prekybos rūmai atsirado daugelyje Britanijos miestų, 1768 m. jie pradėjo veikti ir JAV, Niujorke. Supratus prekybos reikšmę šaliai, 1912 m. JAV įsteigti Nacionaliniai prekybos rūmai. Pirmojo pasaulinio karo metu buvo suvokta, kokią didelę reikšmę valstybės raidai turi prekyba ir kaip svarbu ją reguliuoti, todėl po karo ji pradėta tvarkyti tarptautiniu mastu. Tarptautiniai prekybos rūmai buvo įsteigti 1919 m. Paryžiuje². Lietuvos diplomatijos atstovai šios organizacijos veikloje dalyvavo jau nuo 1920 m.

1918 m. paskelbus Lietuvos Nepriklausomybę ir lapkričio pradžioje sudarius Lietuvos Vyriausybę, vienas iš devynių pirmųjų Lietuvos Respublikos Ministrų kabineto narių portfelių buvo skirtas prekybos ir pramonės ministru. O 1922 m. nuolatinėje Lietuvos Respublikos Konstitucijoje buvo suformuoti būsimų Rūmų pagrindai. 1925 m. birželio 18 d. Kaune buvo atidaryti pirmieji Prekybos ir pramonės rūmai. Rūmai augo ir plėtėsi kartu su valstybe, vykdė jiems skirtas funkcijas, atstovavo Lietuvai tarptautinėje ekonominėje

¹ V. Šileikis, *Informacinis biuletenis. Kauno regioniniai prekybos ir pramonės rūmai*, Veda-masis, 1993, Nr. 3, p. 1.

² *Lietuvių enciklopedija*, t. 23, Boston, 1961, p. 527.

bendrijoje, kėlė verslo kultūrą, verslininkams atvėrė kelius į pasaulines rinkas. Pačios Lietuvos rinka buvo ribota, teritoriniai ginčai komplikavo prekybos ir pramonės raidą.

Visą Pirmosios Lietuvos Respublikos laikotarpį Lietuvos ir užsienio valstybių santykius jaukęs Vilniaus klausimas ir Klaipėdos krašto problema santykiuose su Vokietija atsiliepė Prekybos ir pramonės rūmų veiklai. Dėl šių priežasčių Lietuvoje veikė treji rūmai: Prekybos ir pramonės rūmai Vilniuje (administruojant Lenkijai, nukreipti į Lenkijos rinką; 1925–1940 m.), Prekybos ir pramonės rūmai Kaune (1925–1940 m.), Pramonės ir prekybos rūmai Klaipėdoje (1919–1939 m.)³. 1936 m. į Kauno rūmų veiklą įtraukus ir amatus, organizacija buvo pavadinta Lietuvos prekybos, pramonės ir amatų rūmais. Jie veikė anuometinės Lietuvos teritorijoje, kuri neapėmė nei Klaipėdos, nei Vilniaus krašto.

Klaipėdoje pramonės ir prekybos rūmai veikė 1919–1939 m. Šie rūmai bendradarbiavo su Kauno rūmais, bet nebuvo jiems pavaldūs. Krašte jau nuo 1921 m. dirbo atskiri Amatų rūmai, kurie niekuomet nebuvo sujungti su Klaipėdos krašto pramonės ir prekybos rūmais. 1939 m. kovo mėn. Lietuvai priėmus Vokietijos ultimatumą ir netekus Klaipėdos krašto, Klaipėdos rūmai buvo įtraukti į Rytų Prūsijos pramonės ir prekybos rūmų sudėtį. Taip jie prarado savarankiškumą. Dėl labai specifinės šio krašto ir šių rūmų veiklos straipsnyje jiems nebus skiriama daugiau dėmesio.

Vilniuje pramonės ir prekybos rūmai buvo įsteigti 1925 m. Kadangi Vilniaus kraštą administravo Lenkija, šių rūmų veikla buvo nukreipta į Lenkijos rinką. 1927 m. liepos 15 d. Lenkijos Prezidento dekretu buvo nustatyta visų šalies pramonės ir prekybos rūmų veikla ir nurodyta, kad į ją neįtraukiami amatai. 1939 m. Vilniaus kraštą prijungus prie Lietuvos, Vilniaus rūmai laipsniškai tapo Lietuvos prekybos, pramonės ir amatų rūmų skyriumi Vilniuje.

Šio straipsnio tikslas yra apžvelgti Lietuvos prekybos, pramonės ir amatų rūmų veiklą Pirmosios Lietuvos Respublikos laikotarpiu. Dėl ypatingos temos specifikos didžiausias dėmesys yra skiriamas būtent Kaune, laikinojoje sostinėje, veikusiems rūmams, įsteigtiems 1925 m. Straipsnį galima skirstyti į dvi stambesnes dalis: pirmoji apima Lietuvos prekybos ir pramonės rūmų kūrimosi laikotarpį bei veiklą iki 1936 m., antroji – rūmų reorganizaciją į Lietuvos pramonės, prekybos ir amatų rūmus iki pat valstybės nepriklausomybės netekties 1940 m. Pirmojoje straipsnio dalyje yra aptariamos rūmų atsiradimo prielaidos, jų steigimas. Nemažai dėmesio skiriama rūmų funkcijoms, kurias reglamentavo įstatatai. Taip pat aprašomas rūmų vaidmuo organizuojant žemės ūkio ir pramonės parodas. Antroji dalis labiau atskleidžia rūmų įstatų ir drauge funkcijų kaitą, jų teikiamus apdovanojimus, naujo pastato statybos problemas. Straipsnyje taip pat apžvelgsime rūmų likvidaciją pirmosios sovietinės okupacijos metais.

³ Prekybos ir pramonės rūmai, *Lietuvių enciklopedija*, t. 23, Bostonas, 1961, p. 525.

Prekybos, pramonės ir amatų rūmų istoriografija itin skurdi. Nėra nė vienos knygos, tiesiogiai mininčios šios įstaigos istoriją. Išskirti tenka tik Eugenijaus Rūko straipsnį „Kauno istorijos metraščio“ 5 tome⁴. Straipsnyje, pavadintame „Prekybos, pramonės ir amatų rūmai: istorija ir architektūra“, puikiai aprašomas rūmų naujo pastato projektavimas, statyba ir įrengimas, analizuojama pastato architektūrinė ir meninė veikla, tačiau rūmams kaip institucijai ten skirtos vos trys pastraipos.

Negalima pasigirti ir publikuotų šaltinių gausa. Pavyko rasti įvairių žinūčių to meto periodinėje spaudoje: „Vyriausybės žinios“, „Lietuvos ūkis“, „Lietuvos aidas“, „Lietuva“, „Lietuvos žinios“, „Tautos ūkis“. Po 1990 metų atsikūrę rūmai apie save yra pateikę nemažai informacijos, tačiau mus dominančio laikotarpio žinios labai lakoniškos, dažnu atveju – nevisiškai tikslios. Pavyzdžiui, Lietuvos prekybos, pramonės ir amatų rūmų interneto puslapyje, istorijos skiltyje, įrašyta, jog „1924 m. pagal Lietuvos Prezidento Antano Smetonos dekretą buvo įkurti Lietuvos prekybos ir pramonės rūmai; priimtas Lietuvos prekybos ir pramonės rūmų įstatymas“⁵. Išties 1924 m. gruodžio 19 d. Lietuvos Respublikos Seimas priėmė Prekybos ir pramonės rūmų įstatymą, tačiau jį pasirašė ne Prezidentas Antanas Smetona, bet Seimo pirmininkas Jonas Staugaitis, tuo metu pavadavęs Respublikos Prezidentą⁶. Pasitaiko ir daugiau panašios sumaišties, konkrečius atvejus skaitytojas galės rasti pačiame straipsnyje.

Straipsnyje naudota medžiaga saugoma Kauno apskrities archyve (KAA) ir Lietuvos centriniame valstybės archyve (LCVA). Kauno archyve saugomi dokumentai yra susiję su naujųjų rūmų pastato statyba. Tuo tarpu LCVA saugomame specialiaame Pramonės, prekybos ir amatų rūmų fonde (f. 987) dokumentai yra gerokai įvairesnio pobūdžio. Ten randame pirmuosius finansų ministro raštus, posėdžių protokolus, rūmų valdybos nutarimus, rūmų veiklos apžvalgas, korespondenciją su įvairiomis valstybės institucijomis.

Šis straipsnis nebūtų parašytas be kai kurių asmenų supratimo ir pagalbos. Pirmiausia norime paminėti Kauno pramonės, prekybos ir amatų rūmų kolektyvą, kurio dėka susidomėjome šiuo klausimu. Dėl didžiulio jų noro ir pastangų įsigilinti į savo organizacijos istoriją šis straipsnis pasirodė „Kauno istorijos metraštyje“. Taip pat dėkojame Kauno apskrities viešosios bibliotekos darbuotojui Alyvdui Surbliui už labai naudingas nuorodas ieškant medžiagos ir tos pačios bibliotekos darbuotojui, VDU doktorantui, Kęstučiui Raškauskui už puikias konsultacijas.

⁴ E. Rūkas, Prekybos, pramonės ir amatų rūmai: istorija ir architektūra, *Kauno istorijos metraštis*, t. 5, Kaunas, 2004.

⁵ *Lietuvos prekybos, pramonės ir amatų rūmų istorija*, prieiga per internetą: <http://www.chambers.lt/lt/?m=2&tms=18>, žiūrėta 2011 03 01.

⁶ Prekybos ir pramonės rūmų įstatymas, *Vyriausybės žinios*, 1925, vasario 2.

Prielaidos Lietuvos prekybos ir pramonės rūmams atsirasti

Pirmasis pasaulinis karas iš pagrindų pakeitė Europą. Iškilo naujos nacionalinės valstybės, formavosi nauji tarptautiniai santykiai. Neišvengiamai kito ekonomikos subjektų ryšiai. Nutrūko iki tol egzistavusios sutartys, neliko aiškios atsakomybės ir įsipareigojimų. 1918 m. paskelbus Lietuvos Nepriklausomybę, pirmiausia reikėjo sukurti administracinį aparatą, gintis nuo vidaus anarchijos, organizuoti kariuomenę ir kovoti su į kraštą besiveržiančiais priešais. Vienas opiausių ir pačių svarbiausių uždavinių buvo valstybės finansų sutvarkymas.

Pokario ekonominė krizė labiausiai kamavo būtent stambiają pramonę, glaudžiai susijusią su užsienio, ypač su buvusios Rusijos imperijos, rinka. Anuomet net džiaugtasi: „Kai dėl mažos pramonės, tai ji tarpsta, krizio visai neįjunta, gyvendama mūs atgyjančio ūkio aplinkybėse ir grįžtančių tremtinių remiama.“⁷ Ilgainiui Lietuva tapo smulkiosios pramonės šalimi. Daugėjo įmonių, bet mažėjo jose dirbančių darbininkų skaičius.⁸

Jaunos valstybės ekonomika po patirtų sukrėtimų pamažu pradėjo atgyti. Tačiau pirmaisiais Nepriklausomybės metais pramonininkai susidūrė su rimtais iššūkiais: teko įvertinti finansines galimybes, savos valiutos klausimas buvo išspręstas tik 1922 m., pramonininkams nedavė ramybės žaliavos, patalpų, įrangos problemos. Įranga dažniausiai buvo užsakoma užsienio firmose, tačiau po karo suirutės jos mieliau tenkino didžiųjų Vokietijos įmonių, karo metais sustabdžiusių savo veiklą ir gaminusių ginklus, užsakymus. Kita problema – gamybinių patalpų stoka. Karo metu nemažai tokių pastatų buvo sunaikinta. Iki karo Lietuvoje klestėjusios įmonės ir fabrikai buvo arba išardyti, įrenginius panaudojant karo tikslams, arba sunaikinti mūšių metu. Rinka taip pat nežadėjo lengvo pelno iš gamybos. Vietiniai pramonininkai susidurdavo su užsienio gamintojų konkurencija. Vartotojai buvo pripratę prie užsienio prekių ženklų ir vardų, vietiniams teko išsikovoti vietą ne tik lentynose, bet ir pirkėjų krepšiuose.⁹

Tačiau karo nualintas kraštas gana greitai kilo iš griuvėsių ir padarė milžinišką pažangą politikos, ūkio ir amatų srityse. Jau 1919 m. pramonininkai ir prekybininkai ėmė burtis į įvairias sąjungas. Pramonininkų sąjungos iniciatorius buvo Leontijus Soloveičikas, prekybininkų – Konstantinas Olšauskas. Kuriant valstybę prie Prekybos ir pramonės ministerijos buvo įsteigtos dvi tarnybos, jose dirbo pramonininkų ir prekybininkų atstovai (atskirai). Kai ministerijai

⁷ J. E., Pramonė ir darbo sąlygos Lietuvoje, *Lietuvos ūkis*, 1922, Nr. 1, p. 6.

⁸ A. K. Kubilius, *Lietuvos ūkio perspektyvos*, Kaunas, 1930, p. 224.

⁹ Kvepalų ir muilo gamyklos „FLORANCE“ CURRICULUM VITAE, *LCVA*, f. 987, ap. 1, b. 614, l. 11.

vadovavo Jonas Šimkus, abi tarnybos buvo suvienytos ir įkurta Pramonininkų ir prekybininkų taryba prie Prekybos ir pramonės ministerijos.¹⁰ Šios tarnybos tikslas buvo konsultuoti prekybos ir pramonės klausimais.

1921 m. pramonės ir prekybos ministro pareigas einant Jonui Dobkevičiui, buvo pasiūlyta kurti tokio pavadinimo rūmus, kurie atstovautų pramonininkų ir prekybininkų interesams. Buvo parengtas Rūmų įstatymo projektas, kuris Seimo kabinetuose užsigulėjo iki pat 1925 m.

1924 m. gruodžio 19 d. Lietuvos Respublikos Prezidentą pavadavęs Seimo pirmininkas Jonas Staugaitis patvirtino Seimo priimtą Prekybos ir pramonės rūmų įstatymą, kuris pradėjo galioti nuo 1925 m. sausio 2 d.¹¹ 1925 m. birželio 8 d. įvyko rinkimai į Prekybos ir pramonės rūmus, o patys Rūmai buvo suformuoti ir atidaryti 1925 m. birželio 18 d.¹²

Jau pirmosios nuolatinės Lietuvos Respublikos Konstitucijos (1922 m.) 89 straipsnis liudijo: „Atskirioms ūkio sritims įstatymai laiduoja tam tikrą savivaldybę. Įstatymų keliu steigiami žemės ūkio, prekybos ir pramonės, darbo ir kitokie rūmai, kurių bendradarbiavimas su Valstybės Valdžia, normuojant ūkio gyvenimą, nurodo įstatymas.“¹³ Tokia pati formuluotė buvo pakartota ir 1928 m. Konstitucijoje.

Lietuvoje dar neįsteigus Prekybos ir pramonės rūmų, 1925 m. Paryžiuje vykusioje tarptautinėje konferencijoje dėl esperanto kalbos vartojimo prekybos srityje Lietuvai atstovavo konsulato Paryžiuje tarnautojai.¹⁴ Valdžios įstaigos buvo suinteresuotos kuo greičiau įsteigti tokius Rūmus Lietuvoje, nes diplomatinei tarnybai, greta įprasto konsulinio darbo, buvo pernelyg sudėtinga kuruoti ir prekybos klausimus, nors ji ir buvo susipažinusi su užsienio Prekybos ir pramonės rūmų veikla.

Rūmai buvo sparčiai kuriami, todėl netrukus po įstatymo išleidimo išėjo finansų ministro įsakymas¹⁵ ir instrukcija, numatę Rūmų narių skaičių, veiklos teritoriją, Rūmų sudėtį ir narių rinkimo tvarką. Darbas, kurį naujieji Rūmų nariai turėjo atlikti, buvo sudėtingas, nors pramonė jau pradėjo atsigausti po Pirmojo pasaulinio karo. Į naujuosius Rūmus dėta labai daug vilčių, tikėtasi, kad bus sutvarkytas šalies ūkis, tačiau kirbėjo abejonių: „Iki šiol visuomenė labai mažai yra susipažinusi su Kauno Prekybos Rūmų darbo programa.“¹⁶ Abejones turėjo išsklaidyti ne programos, o Rūmų veikla.

¹⁰ Rūmų pereinū metų darbų apžvalga, 1926, LCVA, f. 987, ap. 1, b. 343, l. 3.

¹¹ Prekybos ir pramonės rūmų įstatymas, *Vyriausybės žinios*, 1925, vasario 2.

¹² Prekybos ir pramonės rūmai, *Lietuvių enciklopedija*, t. 23, Bostonas, 1961, p. 525.

¹³ *Lietuvos Valstybės Konstitucija su paaikškinimais*, Kaunas, 1922, p. 18.

¹⁴ Raštas Finansų ministrui, [1925 m.], l, LCVA, f. 987, ap. 1, b. 346, 30 ap.

¹⁵ Finansų Ministerijos įsakymas, *Vyriausybės žinios*, 1925, kovo 28.

¹⁶ Naujai įsteigtiems Kauno prekybos rūmams paminėti, *Lietuva*, 1925, liepos 28, Nr. 166, p. 6.

Pagal tuometinius Lietuvos Respublikos teisės aktus Prekybos ir pramonės rūmai buvo pripažinti visuomenine¹⁷ įstaiga, kurios pagrindinis uždavinys – kelti vietinės prekybos ir pramonės lygį, atstovauti prekybininkų ir pramonininkų interesams. Rūmai buvo įsteigti gavus finansų ministro leidimą. Rūmų nariai galėjo būti tik Lietuvos piliečiai (užsienio piliečiai – tik išimties tvarka, leidus finansų ministrui). Nariai buvo renkami trejiems metams. Rūmams vadovavo prezidiumas, sudarytas iš Rūmų pirmininko, vieno arba dviejų vicepirmininkų, sekretoriaus ir išdininko. Prezidiumas buvo renkamas vieneriems metams. Nariai nustatydamo prezidiumo darbo laiką ir atlyginimą už darbą. Įstatymas numatė, kad Rūmų susirinkimai turėjo vykti ne rečiau kaip kartą per mėnesį.¹⁸

Lėšas Rūmams išlaikyti sudarydavo mokesčiai, kuriuos nustatydavo patys Rūmai, ir pajamos, gautos už tarpininkavimo, konsultavimo ar ekspertizės paslaugas. Mokesčiai Rūmams išlaikyti negalėjo būti „[...] didesni kaip 10 % pagrindinio valstybinio mokesnio nuo prekybos ir pramonės įstaigų. Mokesčiai gali būti imami tiktaim nuo I ir II rūšių prekybos ir nuo I, II, III ir IV rūšių pramonės įstaigų.“¹⁹ Narystės mokestis buvo nemažas, todėl kai kurios įmonės, Rūmų narės, vengdavo jį mokėti.

Pirmaisiais mėnesiais Rūmai tik kūrėsi, o platesnės veiklos buvo galima imtis tada, kai pradėjo dirbti tarnautojai, referentas, juristas. Referentu tapo Petras Baltuška, juristais – prof. Janulaitis ir Efrosas. Apibūdinamas 1925 m. veiklą Rūmų atstovas rašė: „Buto stokos ir vėliau nuomoto buto remonto²⁰ dėlei, Rūmų darbas buvo trukdomas. Dėl to reikia skaityti, kad ši Rūmų darbo apžvalga apima iš viso apie 4 mėnesius Rūmų veikimo, nes tik rugsėjo 25 d. remontas buvo baigtas ir Rūmai persikėlė į savo butą, Laisvės al. 59.“²¹

Rūmų veiklos teritorija buvo „[...] visa Lietuva, išskyrus Pagėgių, Šilutės ir Klaipėdos apskritis ir Klaipėdos miestą.“²² Klaipėdos krašto pramonės ir prekybos rūmai nepriklausė Lietuvos rūmams, tačiau renkant specialias Rūmų komisijas į jas buvo įtraukiami ir Klaipėdos krašto atstovai.²³ Prekybos ir pramonės

¹⁷ Anuomet buvo atkreiptas dėmesys į Rūmų įstatyme vartotų terminų reikšmę. Buvo pareikšta pastabų ir dėl termino „visuomeninė įstaiga“: „Rūmai yra ne visuomeninė įstaiga, bet viešojoji įstaiga. Visuomeninės įstaigos yra pavyzdžiui: labdarybės draugijos, senelių prieglaudodos, Raudonasis Kryžius, t. y. kurios nepildo viešųjų savivaldybinių funkcijų. Savo laiku prancūzų įstatymo žodžiai: „etablissements publics“ buvo klaidingai išverstas: „visuomeninės įstaigos“ vietoj: „viešosios įstaigos“.“ Žr. plačiau: Pro memoria, Svarbiausios pastabos Rūmų įstatų projektui, LCVA, f. 987, ap. 1, b. 820, l. 2.

¹⁸ Prekybos ir pramonės rūmų įstatymas, *Vyriausybės žinios*, 1925, vasario 2, taip pat žr.: Pirmųjų prekybos ir pramonės Rūmų statutas, *Lietuvos ūkis*, 1926, Nr. 1, p. 23.

¹⁹ Prekybos ir pramonės rūmų įstatymas, *Vyriausybės žinios*, 1925, vasario 2.

²⁰ Tuo metu Rūmai nuomojo porą kambarių anuomet žymaus gydytojo Prano Mažylio name – Kęstučio g. 32, Kaune.

²¹ Rūmų pereinū metų darbų apžvalga, 1926, LCVA, f. 987, ap. 1, b. 343, l. 8.

²² Finansų Ministerio įsakymas, *Vyriausybės žinios*, 1925, kovo 28.

²³ Linų ir linų sėmenų eksporterū suvažiavimas, *Lietuvos ūkis*, 1926, Nr. 10, p. 320.

rūmai turėjo antspaudą „su savo pavadinimu ir su miesto ženklu“.²⁴ Tuo metu Kauno miesto herbe vaizduotas baltas stumbras su auksiniu kryžiumi tarp ragų. Stumbro atvaizdu buvo puošiami įvairūs ženkleliai, suvenyriniai atvirukai, leidiniai ir periodika. Rūmų antspaude taip pat puikavosi miesto simbolis.

Lietuvos prekybos ir pramonės rūmai Kaune 1925–1936 m.

Prekybos ir pramonės rūmų steigimas ir jų statusas

Finansų ministrui paskelbus Prekybos ir pramonės rūmų įstatymą, Rūmų veiklai užtikrinti reikėjo sudaryti Rūmų Statutą. Kuriant pirmuosius Prekybos ir pramonės rūmus patirties ieškota užsienyje. Prekybos departamentas kreipėsi į Užsienio reikalų ministeriją, kad ši parūpintų šių Rūmų statutus: Londono, Paryžiaus, Šveicarijos prekybos rūmų – Berlyne, Karaliaučiuje, Kopenhagoje, Prahajoje, Estijoje ir Latvijoje.²⁵

Iki įsteigiant Rūmus jau veikė Lietuvos gamyklų ir fabriukų savininkų draugija, Lietuvos prekybinių įmonių savininkų sąjunga ir kt. Kai kurios iš jų tiesiogiai prisidėjo steigiant Prekybos ir pramonės rūmus, kai kurių organizacijų atstovai tapo Rūmų nariais.

Pagal įstatymą Prekybos ir pramonės rūmus sudarė 21 narys, atstovavęs keturių grupių interesams: 3 atstovus turėjo bankai ir bankinės įstaigos, 4 – kooperatyvai, 7 – pramonės įstaigos ir 7 – prekybos įstaigos.²⁶ Tačiau 1926 m. paskelbtame Rūmų Statute nurodyta, kad: „Rūmų nariai dalinasi į 3 serijas: I – prekybininkai, II – pramonininkai ir III – kooperatyvininkai bei bankininkai.“²⁷ Pramonei ir prekybai turėjo atstovauti vienodas narių skaičių, nors prekyba buvo labiau išvystyta nei pramonė. Atrodytų, kad Vyriausybė stengėsi sudaryti palankesnes sąlygas pramonės plėtotei, siekė sustiprinti gamybą.

Kiekviena grupė savo atstovus į Rūmus rinko atskirai, o rinkimus koordinavo Prekybos departamentas prie Finansų ministerijos, tardamasis su Mokesčių departamentu.²⁸ Nuo 1925 m. iki 1929 m. Rūmų prezidiumą sudarė

²⁴ Prekybos ir pramonės rūmų įstatymas, *Vyriausybės žinios*, 1925, vasario 2.

²⁵ 1925 06 09, Prekybos departamento Prekybos skyriaus vedėjo raštas Užsienio reikalų ministerijai, *LCVA*, f. 987, ap. 1, b. 346, l. 2.

²⁶ Finansų Ministerio įsakymas, *Vyriausybės žinios*, 192, kovo 28.

²⁷ Pirmųjų prekybos ir pramonės Rūmų statutai, *Lietuvos ūkis*, 1926, Nr. 1, p. 25.

²⁸ Pirmųjų prekybos ir pramonės rūmų atstovų rinkimų instrukcija, *Vyriausybės žinios*, 1925, kovo 28.

J. Dobkevičius (pirmininkas), A. Vosylius (vicepirmininkas), L. Ožinskis (vicepirmininkas), J. Roginskis (sekretorius) ir E. Draugelis (išdininkas).²⁹

Oficialus Rūmų atidarymas įvyko 1925 m. birželio 18 d., o pirmasis posėdis – jau kitą dieną, birželio 19-ąją. 1925 m. birželio 18 d. 17 val. Lietuvos Ministras Pirmininkas iškilmingai atidarė Lietuvos prekybos ir pramonės rūmus. Kartu buvo atidarytas ir Prekių muziejus.³⁰ Iškilnėse, vykusiose Prekybos departamente, dalyvavo: teisingumo ministras Antanas Tumėnas, žemės ūkio ministras Mykolas Krupavičius, diplomatinis korpusas ir Ekonomikos departamento direktorius Bronius Kazys Balutis, Prekybos departamento direktorius Jonas Dobkevičius, daug aukštųjų valdininkų, išrinkti Rūmų atstovai, svarbesni prekybininkai ir pramonininkai. Ministras Pirmininkas V. Petrulis savo kalboje teigė, kad tokie Rūmai jau seniai turėjo būti įsteigti dėl ilgai jaučiamo poreikio. Vis dėlto Vyriausybė pirmiausia turėjo pasirūpinti šalies saugumu, valdžios aparato sukūrimu ir ekonomikos stabilizavimu.³¹ Atidarymo šventės metu buvo pabrėžta, kad naujieji Rūmai dirbs greta Vyriausybės, derins savo darbą su šalies interesais.³²

Pirmaisiais Rūmų atstovais tapo: bankų atstovai – P. Grajauskas („Lietuvos banko“ direktorius), J. Vailokaitis („Ūkio banko“ direktorius), S. Lindau (Centralinio Lietuvos Žydų banko kooperacijai remti direktorius); kooperatyvų atstovai – P. Janulaitis (iš Žemės ūkio kooperatyvų sąjungos), P. Šalčius (iš Kooperacijos bendrovių sąjungos), F. Mikšys (Ūkininkų sąjungos pirmininkas), dr. Draugelis (Seimo narys); pramonininkų atstovai – A. Vosylius, L. Soloveičikas, L. Ožinskis, K. Tilmansas, G. Volfas, J. Mordelis, J. Roginskis; prekybininkų atstovai – J. Dobkevičius, A. Putrimas, T. Šapiro, R. Sandleris, M. Lvovičius, J. Šernas, L. Bernšteinas.³³

Tarp pirmųjų Rūmų narių buvo žinomų visuomenės veikėjų: net du 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės akto signatarai – J. Vailokaitis ir J. Šernas; žymūs Kauno pramonininkai, valdę ne vieną didelę įmonę (K. Tilmansas, G. Volfas, L. Soloveičikas). J. Dobkevičius, Prekybos ir pramonės rūmų pirmininkas, 1922 m. net dviejose Vyriausybėse ėjo finansų, prekybos ir pramonės ministro pareigas, vėliau buvo Prekybos departamento direktorius.³⁴

Išrinkus pirmuosius Rūmus džiaugtasi, kad pavyko lengvai išspręsti tautybės klausimą: „Kaip žydai, taip ir lietuviai rinkikai, svetimi būdami nuo užsispyrimų

²⁹ Iš Prekybos ir pramonės rūmų veikimo 1928 metais, *Prekybos ir pramonės rūmų biuletenis*, 1929, Nr. 4, p. 5.

³⁰ Prekybos ir Pramonės Rūmų atidarymas, *Lietuva*, 1925, birželio 19.

³¹ Įsteigti Lietuvos Prekybos ir Pramonės Rūmai: [Apie 1925 m. birželio 18 d. Kaune atidarytus Prekybos ir Pramonės Rūmus], *Lietuvos žinios*, 1925, birželio 23, Nr. 137, p. 3.

³² Ten pat, p. 3.

³³ Rūmų pereinamųjų metų darbų apžvalga, 1926, *LCVA*, f. 987, ap. 1, b. 343, l. 6-7, taip pat žr.: Pirmieji Prekybos Rūmai išrinkti, *Lietuva*, 1925, birželio 12.

³⁴ J. Levickas, A. A. Jonas Dobkevičius, *Lietuvos aidas*, 1934, liepos 24.

ir demagogijos, realiai pažiūrėjo į Prekybos Rūmų reikšmę jiems ir valstybei ir surado išmintingą aukso vidurį, kuriuo vaduojantis ir išrinko paminėtus asmenis į Prekybos Rūmus.³⁵ Kaip matysime iš vėlesnės, XX a. 4 dešimtmečio, Rūmų istorijos, tautybės klausimas buvo pradėjęs kiršinti ne tik visuomenės, bet ir Rūmų narius. Tarp Prekybos, pramonės ir amatų rūmų narių buvo nemažai žydų tautybės atstovų, todėl Rūmai sulaukdavo daug kritikos iš Lietuvos prekybininkų, pramonininkų ir amatininkų sąjungos, kuri skelbė idėją sulietuvinti verslą.

Nedelsiant buvo išrinktos ir pirmosios Rūmų komisijos: muitų tarifų, prekybos sutarčių, mokesčių ir susisiekimo.³⁶ Taip pat sudarytos įvairios laikinosios komisijos einamiesiems klausimams spręsti, įstatymų projektams rengti.

Prekybos ir pramonės rūmų santykis su Vyriausybe

Vienas svarbiausių tikslų, kurį neformaliai išsikėlė Rūmai, buvo „[...] padėti Valdžiai tvarkyti šalies ūkiui savo patariamais ir nurodymais, liečiančiais visas prekybos ir pramonės šakas“.³⁷

Lietuvos Respublikos Prezidentas patvirtino Prekybos ir pramonės rūmų įstatymą, finansų ministras leido įsakymus ir instrukcijas dėl Rūmų rinkimo ir veiklos, galiausiai tuo pačiu įstatymu Rūmai buvo įpareigoti teikti informaciją Vyriausybei apie pramonės ir prekybos būklę šalyje. Finansų ministerijos atstovai turėjo patariamąjį balso teisę dalyvauti Rūmų narių posėdžiuose.³⁸ Rūmai buvo įpareigoti, Vyriausybei prašant, pareikšti nuomonę ir teikti reikalingas žinias apie prekybą ir pramonę, jų skatinimo, vystymo būdus. Reikalaujant finansų ministrui Rūmai privalėjo siųsti savo konsultantus, teikti žinias ir patarti visais prekybos ir pramonės klausimais.

Iš esmės 1925 m. įstatymas numatė Rūmams Vyriausybės konsultanto funkciją pramonės ir prekybos klausimais. Vyriausybė galėjo konsultuotis dėl prekybos biržų, prekybos teismų, kredito įstaigų, bendrų prekybos sandėlių steigimo, taip pat mokesčių klausimais. Vyriausybė nevengė konsultuotis, o Rūmai stengėsi supažindinti su verslo bendruomenės interesais ir teikti konsultacijas atitinkamais klausimais (pvz., papildomojo verslo mokesčio³⁹ klausimu ir kt.). Rūmai galėjo tiesiogiai susirašinėti su visais ministrais Rūmų veiklos klausimais, privalėjo metinių veiklos ataskaitų nuorašus pateikti Finansų ministerijai, be to, finansų ministras galėjo teikti siūlymą Vyriausybei paleisti Rūmus.⁴⁰

³⁵ Pirmieji Prekybos Rūmai išrinkti, *Lietuva*, 1925, birželio 12.

³⁶ Rūmų pereinamųjų darbų apžvalga, 1926, *LCVA*, f. 987, ap. 1, b. 343, l. 8.

³⁷ Ten pat, l. 18.

³⁸ Prekybos ir pramonės rūmų įstatymas, *Vyriausybės žinios*, 1925, vasario 02.

³⁹ Verslo papildomojo mokesčio įstatymo projektas, *Lietuvos ūkis*, 1927, Nr. 2, p. 49.

⁴⁰ Prekybos ir pramonės rūmų įstatymas, *Vyriausybės žinios*, 1925, vasario 02.

Prekybos ir pramonės rūmai stengėsi išnaudoti visas įstatymų numatytas galimybes, nuolatiniai Rūmų atstovai dirbo Vyriausiojoje mokesčių inspekcijoje prie Finansų ministerijos, Tarifų komitete prie Susisiekimo ministerijos, Muitų komisijoje prie Finansų ministerijos, Apdraudimo Taryboje⁴¹, įvairiose Seimo komisijose. Rūmų nariai, įtraukti į komisijų veiklą, galėjo tiesiogiai dalyvauti svarstant pramonės ir prekybos klausimus, teikti pasiūlymus ir kaip kompetentingi žinovai informuoti apie vienos ar kitos ūkio šakos padėtį.

Rūmai tarpininkavo verslininkams išduodant užsienio pasus, visas. Prekybos ir pramonės rūmai buvo įgalioti išduoti pažymėjimą, kuris atstodavo mokesčių inspektoriaus, vietos savivaldybės ir policijos liudijimus. Šie pažymėjimai buvo išduodami komerciškai tvarkingų įmonių savininkams, bendrasavininkams, valdybos nariams ir įgaliotiniams, vykstantiems į užsienį tų įmonių reikalais. Tačiau Rūmai turėjo būti įsitikinę, kad jų išrašytas pažymėjimas nepažeis Vidaus reikalų ministerijos nuostatų, t. y. kad asmuo, prašantis vizos, sutvarkęs reikalus užsienyje, tikrai grįš į Lietuvą.⁴² Toks tarpininkavimas rodė, kad Vyriausybė perdavė Rūmams nemažą atsakomybę, vadinasi, jais pasitikėjo. Tiesa, nuo 1938 m. pradžios (jau po Rūmų reformos) šių funkcijų nebeliko, nes „[...] atitinkamos įstaigos pareikalavo pakeisti liudijimo tekstą“.⁴³

Rūmai svarstydavo tarpvalstybinių prekybos sutarčių projektus ir išreiškė savo nuomonę apie juos Vyriausybei. Svarbi veiklos sritis buvo Rūmų atstovų dalyvavimas rengiant įvairias prekybos sutartis su užsienio šalimis. 1925 m. Rūmai teikė Finansų ministerijai prekybos sutartis su Vokietija ir ekonominės sutartis su Latvija projektus. Atskirai svarstytytas muito konvencijos su Vokietija projektas.⁴⁴ „Be organizacijos ir konsultatyvinio pobūdžio darbų, Rūmai veikė ir kaip informacijos organas. Rūmai teikė informaciją: įvairioms valdžios bei visuomenės įstaigoms prašant; užsienio Rūmams, atstovybėms ir konsulatams, sąjungoms ir formoms, per spaudą, vietiniams prekybininkams ir pramoninkams apie užsienio firmas, norinčias rasti Lietuvoje atstovus; apie siūlomas užsieny prekes; apie prekes, kurioms galima rasti rinką užsieny ir t. t.“⁴⁵ 1928 m. Prekybos ir pramonės rūmai konsultavo Vyriausybę sudarant prekybos sutartis su Prancūzija, Belgija, Kanada, Austrija, Suomija, Vengrija ir Vokietija.⁴⁶

⁴¹ Iš Prekybos ir pramonės rūmų veikimo 1928 metais, *Prekybos ir pramonės rūmų biuletenis*, 1929, Nr. 4, p. 5.

⁴² 1933 06 09, Kaunas, Lietuvos Prekybos ir Pramonės Rūmų pranešimas Lietuvių Prekybininkų, Pramonininkų ir Amatinių Sąjungai, *LCVA*, f. 987, ap. 1, b. 603, l. 78.

⁴³ Prek., pram. ir amatų rūmų nuveikti ir projektuojami darbai, *Lietuvos žinios*, 1938, gruodžio 29.

⁴⁴ Rūmų pereinamųjų metų darbų apžvalga, 1926, *LCVA*, f. 987, ap. 1, b. 343, l. 21.

⁴⁵ Ten pat, l. 26.

⁴⁶ Iš Prekybos ir pramonės rūmų veikimo 1928 metais, *Prekybos ir pramonės rūmų biuletenis*, 1929, Nr. 4, p. 7.

Peržvelgus Prekybos ir pramonės rūmų protokolus ir ataskaitas, išryškėja jų veiklos tikslai: apsaugoti vietinę rinką, skatinti vietinę pramonę, mažinti nesąžiningą konkurenciją, didinti lietuviškų prekių konkurencingumą užsienio rinkose, skatinti lietuviškos produkcijos eksportą, kelti verslo kultūros ir etikos lygį.

Prekybos ir pramonės rūmų veikla

Pirmaisiais metais, tik pradėję veikti, Prekybos ir pramonės rūmai susidūrė su verslininkų nepasitikėjimu, pramonininkai ir prekybininkai neskubėjo teikti žinių apie savo įmonių veiklą ir padėti kuriamiems Rūmams. Savo ruožtu Rūmai stengėsi pirmieji ištiesti ranką verslo bendruomenei ir, norėdami geriau atstovauti jų interesams, buvo parengę anketas, kuriomis bandė tiesiogiai išsiaiškinti verslininkų poreikius. Tačiau susidurta su netikėta problema – tik apie 10 proc. įmonių atsiuntė užpildytas anketas.⁴⁷

Skaitant atsiųstas anketas buvo nelengva perprasti verslininkų rūpesčius, nes atsakymai buvo pernelyg lakoniški: „Pavyzdžiui, į klausimą, kurios ir kiek žaliavos suvartojo įmonė per praėjusius metus, atsakoma – 10 % vietinės ir 90 % užsieninės. Toks atsakymas nieko neduoda.“⁴⁸ Penktaisiais Rūmų veiklos metais teko konstatuoti, kad Rūmų atitikmenims užsienyje pavyksta daug lengviau sutelkti vietos bendruomenę ir daug efektyviau atstovauti jos interesams. Tačiau tokios Lietuvos rūmų nesėkmės tik parodė, kad jie žengė teisinga linkme, o vienas iš jų tikslų – verslo etikos ir verslo kultūros kėlimas – išties buvo reikalingas.

Didindami lietuviškų prekių konkurencingumą, Rūmai įvairioms firmoms išduodavo liudijimus dėl Lietuvos gaminių ir prekių išvežimo. Teikdavo suinteresuotiems asmenims žinių apie tam tikrų įmonių veiklą, jų savininkus, parengdavo lietuviškos kilmės liudijimus eksporto prekėms, pažymėjimus apie vietos ir užsienio gaminių kainas, tarpininkaudavo išduodant užsienio pasus ir vizas pramonininkams ir prekybininkams, vykstantiems verslo reikalais į užsienį.⁴⁹

Rūmai turėjo teisę statyti prekybos sandėlius, rengti nuolatines ir laikinas parodas, steigti prekybos ir pramonės muziejų, profesines prekybos mokyklas ir kursus, informacijos biurus, skirti ekspertus, „dalinti medalius ir dovanas“, rengti pirklių ir pramonininkų suvažiavimus, leisti laikraščius ir knygas prekybos klausimais.⁵⁰ Prekybos ir pramonės rūmai turėjo Trečiųjų teismą, kuris sprendė prekyboje ir pramonėje kilusius ginčus, jeigu abu ar vienas iš

⁴⁷ Rūmų anketa prekybos ir pramonės firmoms, *Prekybos ir pramonės rūmų biuletenis*, 1929, Nr. 4, p. 8.

⁴⁸ Ten pat.

⁴⁹ Iš Prekybos ir pramonės rūmų veikimo 1928 metais, *Prekybos ir pramonės rūmų biuletenis*, 1929, Nr. 4, p. 7.

⁵⁰ Prekybos ir pramonės rūmų įstatymas, *Vyriausybės žinios*, 1925, vasario 02.

ginčo dalyvių buvo pirklys arba pramonininkas. Trečiųjų teismą sudarė 18 narių (prekybininkų, pramonininkų, amatininkų ir kitų profesijų žmonių), kurie buvo renkami visuotiniame Rūmų susirinkime.⁵¹

Rūmai turėjo savo ekspertus ir įkainotojus (t. y. brokerius), svėrėjus, klasifikatorius, miškų taksatorius, buhalterius ir kitus specialistus, kurie atlikdavo ekspertizę, pavedus Rūmams ar paprašius privatiems asmenims.⁵² Pirmaisiais ekspertais buvo išrinkti: „S. Vitenšteinas – ekspertu ir taksatoriumi miško srityje, A. Kadišas, mokslingas girininkas – ekspertu ir taksatoriumi miško srityje, Dr. S. Goldbergas – patentų ir fabrių ženklų ekspertu, Inž. M. Ožinskis – javų ekspertu, B. Babunas – javų ekspertu, prof. I. Šimkus – chemijos ekspertu, Dr. M. Matis – chemijos ekspertu, Inž. Šmidtas – chemijos ekspertu.“⁵³ Ekspertinė veikla pasiteisino, vienas svarbiausių jos rezultatų – Lietuvos eksporto standartų priartėjimas prie to meto Vakarų Europos etalonų.

Lietuvos pramonės ir prekybos rūmai stengėsi spręsti įsisenėjusias problemas ir rasti bendrą sutarimą tarp ūkininkų, supirkėjų, gamintojų ir pardavėjų, suderinti skirtingus interesus, taip pat kelti lietuviškos žaliavos ir prekės vertę užsienio rinkoje. Lietuvoje supirkta žaliava ar pagamintos prekės neretai būdavo klastojamos. Tarpininkai nevengdavo perrūšiuoti, keisti žaliavos markes ir užsienio fabrikams lietuvišką žaliavą parduoti gerokai brangiau – kaip kitos šalies žaliavą. Anuomet viena paklausiausių Lietuvos eksporto prekių buvo linai, tačiau Lietuvos linų augintojai patirdavo nemažų nuostolių dėl prasto produkcijos pateikimo, sąmoningo ar nesąmoningo klastojimo. Būdavo ir taip, kad „linų svariui padidinti [būdavo] prikėmšama tarpe griūčių akmenų, šlapinama ar dirbtinai išilginami pundeliai, kad atrodytų linai ilgi, o iš tikrųjų linų kokybė tik blogėja, tai parodo žemesnės mūsų linų kainos pasaulinėje rinkoje.“⁵⁴ Todėl, praėjus vos metams nuo Rūmų veiklos pradžios, jų vadovai ėmė kelti Lietuvos linų standarto klausimą. Buvo prisiminta, kad pramonininkai ir prekybininkai apie linų standartizavimą yra kalbėję dar carinės Rusijos laikais, iki Pirmojo pasaulinio karo. Šis klausimas svarstytas ir tarptautiniuose kongresuose, tačiau vis nesisekdavo rasti bendro visus tenkinusio sprendimo. Lietuvos rūmai, sprendami linų standarto problema, užėmė diskusijos iniciatoriaus, moderatoriaus ir derybininko poziciją. Jie stengėsi įsiklausyti į visų gamybos ir pardavimo proceso dalyvių (žemės ūkio organizacijų, eksportuotojų ir kt.) pageidavimus ir pasiūlyti optimalų sprendimą. Rūmai parengė ir išplatino patarimus ūkininkams,

⁵¹ Prekybos ir Pramonės Rūmų Trečiųjų Teismo Statutas, *Lietuvos ūkis*, 1926, Nr. 1, p. 25.

⁵² Ten pat, p. 26.

⁵³ Prekybos ir Pramonės Rūmų Kaune priimtų ir patvirtintų 1925 m. rugsėjo 5 d. ekspertais įregistruoti, *Lietuvos ūkis*, 1926, Nr. 1, p. 26; Rūmų ekspertų skaičius keitėsi, daugėjo kontroliuojamų sričių, keitėsi ir patys ekspertai. Žr.: Prekybos ir Pramonės Rūmai, *Lietuvos ūkis*, 1926, Nr. 8, p. 264.

⁵⁴ Prekybos ir Pramonės rūmai: [Dėl linų ekspertų įregistravimo ir įsteigimas anglų–lietuvių sekcijos prie Prekybos ir pramonės rūmų], *Lietuvos ūkis*, 1926, Nr. 2, p. 66.

kaip ruošti parduoti linus, kad nesumažėtų jų vertė.⁵⁵ Kreipėsi į žemės ūkio ministrą siūlydami surengti paskaitų ciklą ūkininkams apie linų paruošimą, griežtinti linų supirkimo ir eksporto priežiūrą, ją standartizuoti, įvesti registraciją. Tuo metu jau sėkmingai veikė eksportuojamo sviesto kontrolė, Rūmų parengtą kiaušinių eksporto priežiūros įstatymą svarstė Seimas.⁵⁶

Pasaulio ūkio depresija neaplenkė ir Lietuvos, tačiau buvo tikimasi, kad būtent Rūmai atliks svarbų vaidmenį apsaugant šalies ūkį. 1933 m. „Dienoje“ buvo rašoma: „Neseniai pasibaigė prekybos ir pramonės rūmų rinkimai. Šie rūmai be abejonės mūsų valstybės ekonominiame gyvenime vaidina svarbų vaidmenį. O dabar, kada rinkų klausimas pasidarė aktualesniu visų valstybių klausimu, prekybos ir pramonės rūmų vaidmuo bus dar didesnis.“⁵⁷

Jau 4 dešimtmečio pradžioje imta galvoti apie galimybę praplėsti Rūmų sudėtį. Anot J. Dobkevičiaus, dar daug įmonių neįėjo į Prekybos ir pramonės rūmus. „Juk Lietuvoje yra 20–22 tūkstančiai prekybos įmonių, o rinkimuose dalyvauja I rūšies 150 prekybos įmonių, II rūšies apie 3.500 įmonių, vadinasi, rinkimuose dalyvauja tik apie 20 %. Pramonės įmonių Lietuvoj 7.000, o dalyvauja tik apie 100. Amatininkų, nedalyvaujančių rūmų rinkimuose, yra apie 12.000. Taigi rinkimuose nedalyvaujančių yra labai daug, todėl pirma juos reikia suorganizuoti į kokią korporaciją, o tada jie galės išrinkti savo atstovus.“⁵⁸

Tarpukariu jau buvo aiškiai suvokta, kokias svarbi pramonės įmonėms gali būti reklama ir kokią naudą iš jos galima gauti. Leidiniai „Verslas“, „Tautos ūkis“ XX a. 4 dešimtmetyje nuolat propagavo lietuviškas prekes. Įmonių savininkai buvo raginami ne tik spausdinti pavienes reklamas laikraščiuose ir žurnaluose, bet ir skelbti leidiniuose ištisis veiklos aprašymus. Specialioms reklamos valandėlėms buvo skirtas laikas radijo transliacijų metu. „Reklama yra būtina, neišvengiama kiekvienos ar tai gaminančios, ar tik pirkliaujančios įmonės pasisekimo sąlyga.“⁵⁹ 1930 m. balandžio mėnuo net buvo oficialiai paskelbtas „savosios pramonės propagandos mėnesiu“, kurio metu „spauda jau nebeapmokėtais skelbimais, už kuriuos ji paprastai neima jokios atsakomybės, bet savo pagamintais straipsniais ragino pirkti tikrai savo gaminius. Tai buvo jau ne kokia apmokėta reklama, bet įtikinanti propaganda, kuri ėjo iš įsitikinimo gelmės.“⁶⁰

Tų pačių metų sausio 21 d. Prekybos ir pramonės rūmai surengė pasitarimą savo pramonės propagandos klausimu. Buvo pakviesti pramonininkai ir spaudos atstovai. Rūmų pirmininkas J. Dobkevičius, pradėdamas susirinkimą, nurodė, kad mūsų pramonė pralaimi konkurencinę kovą su užsienio šalių

⁵⁵ Lietuvos linų standartizavimas, *Lietuvos ūkis*, 1926, Nr. 9, p. 290–291.

⁵⁶ Linų ir linų sėmenų eksporterių suvažiavimas, *Lietuvos ūkis*, 1926, Nr. 10, p. 319.

⁵⁷ Naujieji prekybos rūmai, *Diena*, 1933, sausio 22, p. 4.

⁵⁸ Ten pat.

⁵⁹ Vygandas, Pramonės propagandos mėnesiui pasibaigus, *Tautos ūkis*, 1930, Nr. 5, p. 156.

⁶⁰ Ten pat.

importu, todėl reikia susirūpinti savo gaminių propagavimu. Spaudos atstovai tvirtino, kad mūsų pramonė per mažai žinoma, nes per mažai reklamuojasi. Pramonininkai teisinosi, kad reklamuojasi nemažai, tik reklama Lietuvoje esanti per brangi, todėl norint daug reklamuotis brangiai kainuoja.⁶¹

Kai 1934 m. visoje šalyje buvo paskelbtas savosios pramonės propagavimo mėnuo, Rūmai taip pat neliko nuošalyje. Buvo sudarytas Savosios pramonės propagandos komitetas, jo nariais išrinkti: J. Vailokaitis, A. Kaminskas, A. Vossylis, B. Šakovas, M. Potruchas, P. Norkus, L. Soloveičikas ir E. Oliuokis.⁶² Komiteto pirmininku buvo išrinktas J. Vailokaitis, generalinio sekretoriaus pareigas užimti buvo pakviestas dr. Karvelis, pastarajam už visą propagandos laikotarpį (tris mėnesius) siūlyta sumokėti 3000 Lt algą. Minėtasis asmuo turėjo kuo greičiau parengti propagandos mėnesio planą ir pradėti dirbti Rūmuose. Pramonei reklamuoti buvo nutarta išleisti spalvotų plakatų.⁶³

Rūmai, remdamiesi 1925 m. įstatymu, turėjo teisę leisti laikraščius ir kitokius leidinius. Pirmosios jų ataskaitos buvo publikuotos Finansų ministerijos leidinyje: „Neturėdami galimybės dėl lėšų stokos ir kitų priežasčių leisti savo organą, Prekybos ir pramonės rūmai nuo praeitų metų pradžios Finansų ministerijos organe „Lietuvos ūkis“ turi savo skyrių, kuriame talpinama rūmų medžiaga įvairiais aktualiais ūkiškais klausimais.“⁶⁴ Per telegramų agentūrą ELTA įvairūs Rūmų pranešimai buvo skelbiami Lietuvos spaudoje. 1929 m. gruodžio 12 d. Rūmų plenumo posėdyje nutarta leisti Rūmų biuletinį, skirtą „suinteresuotiems komerciniams sluoksniams“, buvo tikimasi per metus išleisti vieną ar porą biuletenių užsienio kalba, kad apie Lietuvos ekonominę padėtį būtų informuoti užsienio partneriai.⁶⁵

Netrukus Rūmai pradėjo leisti savo leidinį „Prekybos ir pramonės rūmų biuletenis“, kuriame skelbė kasmetines Rūmų veiklos, Lietuvos ūkio, pramonės ir prekybos apžvalgas. Rūmų vadovybė stengėsi palaikyti glaudžius ryšius ir su spaudos atstovais – tam 1939 m. buvo numatyta bent kartą per mėnesį rengti spaudos pobūvius pas Rūmų pirmininką arba jo pavaduotoją: „Pobūviuose taip pat dalyvauja visi kiti aukšti Rūmų pareigūnai ir patarėjai ir bus išsamiai informuojama apie krašto prekybinio gyvenimo reikalus.“⁶⁶

Lietuvos prekybos ir pramonės rūmai buvo tapę koordinacine organizacija, palaikančia ryšius su atitinkamomis įstaigomis Klaipėdoje ir Vilniuje.

⁶¹ Savos pramonės propagandos reikalas, *Tautos ūkis*, 1930, Nr. 1, p. 28.

⁶² 1934 02 08, Savosios pramonės propagavimo komiteto posėdžio protokolas, *LCVA*, f. 987, ap. 1, b. 345, p. 6.

⁶³ 1934 02 09, Savosios pramonės propagavimo komiteto posėdžio protokolas, *LCVA*, f. 987, ap. 1, b. 345, p. 7.

⁶⁴ Prekybos ir pramonės rūmų darbuotės apžvalga 1927 metais, *LCVA*, f. 987, ap. 1, b. 344, l. 18.

⁶⁵ Iš Prekybos ir pramonės rūmų veikimo 1928 metais, *Prekybos ir pramonės rūmų biuletenis*, 1929, Nr. 4, p. 3, 5.

⁶⁶ Prekybos rūmai ir spauda, *Diena*, 1939, kovo 12.

Klaipėdoje Amatų rūmai veikė atskirai nuo Prekybos rūmų, bet palaikė ryšį su Prekybos ir pramonės rūmais. 1933 m. Lietuvos rūmų atstovas dalyvavo naujų Klaipėdos krašto amatų rūmų atidarymo iškilmėse Klaipėdoje.⁶⁷

*Lietuvos žemės ūkio ir pramonės
parodos*

Nuo senų laikų pagrindinis Lietuvos gyventojų verslas buvo žemės ūkis. Pokario metais jis greičiausiai atsigavo ir buvo sparčiausiai vystomas. Tai lėmė poreikį rengti žemės ūkio ir pramonės parodas, kurios pristatytų jaunos valstybės pasiekimus. Spaudoje buvo rašoma, kad „Paroda, visapusiškai iliustruojanti mūsų ekonomikos centrą – žemės ūkį, ir turi patarnauti šiems tikslams.“⁶⁸

Ką tik įsteigti Prekybos ir pramonės rūmai buvo pakviesti prisidėti. 1925 m. Lietuvos žemės ūkio draugija prašė atsiųsti Rūmų atstovą į parodos komiteto posėdį, kuriame turėjo būti svarstoma parodos programa.⁶⁹ Toks staigus įsiliejimas į Lietuvos ekonomiką rodo tiek rimtą Prekybos ir pramonės rūmų požiūrį į savo paskirtį, tiek kitų organizacijų palankumą ir Rūmų pripažinimą.

Didžiausios parodos buvo organizuotos laikinojoje sostinėje, nors siekiant pabrėžti provincijos miestų ekonominę svarbą 1926 m. tokia paroda surengta Šiauliuose, o 1927 m. – Klaipėdoje. Pagrindinis parodų uždavinys buvo pristatyti Lietuvos ūkį ir pramonę. „Parodos lankytojas joje randa visa, kas reikalinga jo kasdieninei ir ūkio apyvartai. Šituo atžvilgiu šių metų paroda turi labai didelės reikšmės. Juk mes taip pripratome prie užsienio hegemonijos Lietuvos rinkoje, kad negalime sau įsivaizduoti, kaip gyvens Lietuva be užsienio prekių importo. O čia pažvelki: paviljonai užversti prekių pavyzdžių, gatavų dirbinių. Čia ir manufaktūra, ir konfekciono prekės, galanterija, mezginiai, avalynė, odos dirbiniai – žodžiu tariant, visa, kame mes visuomet ieškom pirmiausia muitinės plombos. Tuo tarpu prieš mus savo pramonės fabrikantai. Toks progresas per kelerius metus duoda pakankamai pagrindo optimistiškam prognozui dėl Lietuvos ūkio galimumų.“⁷⁰

Šiomis parodomis domėjosi ne tik eiliniai Lietuvos gyventojai, bet ir aukščiausi valstybės pareigūnai. Išskirtinio dėmesio sulaukė 1930-ųjų, jubiliejinių Vytauto Didžiojo, metų žemės ūkio ir pramonės paroda.

⁶⁷ 1933 06 09, Lietuvos Prekybos ir Pramonės Rūmų atsakymas Klaipėdos Krašto Amato Rūmams, LCVA, f. 987, ap. 1, b. 603, l. 58.

⁶⁸ A., Parodų reikšmė ir trečioji mūsų paroda, *Lietuvos žemės ūkio ir pramonės parodos komiteto biuletenis*, 1924, rugpjūčio 22, p. 2.

⁶⁹ 1925 06 20, Lietuvos žemės ūkio draugijos parodos komiteto pirmininko laiškas Lietuvos pramonės ir prekybos rūmams, LCVA, f. 987, ap. 1, b. 463, p. 45.

⁷⁰ Pirmoji diena parodoj, *Lietuvos žemės ūkio ir pramonės parodos komiteto biuletenis*, 1928, birželio 28, p. 3.

Pramonininkai ir prekybininkai aktyviai dalyvavo politiniame, visuomeniniame to meto Lietuvos gyvenime. Lietuvos pramonės ir prekybos parodos metu 1930 m. Prekybos ir pramonės rūmai paaukėjo 500 Lt Vytauto Didžiojo paviljonui-paminklui statyti Parodos aikštėje.⁷¹ Apie 1930 m. parodą rašyta: „Trečiadienį rytą parodos atidarymas buvo jau čia pat, tačiau pasiruošimai jam dar nebuvo baigti. [...] Jau vienuoliktą valandą parodos aikštėj buvo gausus kviestų į atidarymą svečių skaičius. O iš pakalnės paskui vienas kitą skubėdami ritosi automobiliai, atveždami vis naujus ir naujus svečius. [...] Prieš pat dvyliką valandą atvyko J. E. Respublikos Prezidentas, ministeris pirmininkas p. Tūbelis, ministerijų kabineto nariai, diplomatinis korpusas ir didelis skaičius užsienio svečių. Prie Vytauto Didžiojo paviljono buvo pasakyta visa eilė kalbų. [...] Jau pirmą dieną parodoj buvo ramus, lėtas, atkaklus žemaitis, judrus aukštaitis ir mažutis smulkus vyrukas iš Dzūkijos smėlynų. Viena kita Suvalkijoj pinta karninė vyža taip pat slankiojo po parodos kerteles. Parodos lankytojų minioj kauniečiai kažkur dingę, tarsi sutirpo. [...] Apie 20.000 lankytojų aplankė pirmąją parodos dieną. Tai palyginamai buvo mažai, nes jau antrą dieną lankė ir iki 40.000, atnešė į parodą kažkokį masinį gyvumą [...]. Provincijos lankytojai savais jaučiasi gyvulių skyriuose. [...] Miestiečiai savais jaučiasi prekybos ir pramonės skyriuose.“⁷²

1930 m. rengiantis minėti Lietuvos kunigaikščio Vytauto Didžiojo 500 metų sukaktį, iškilmes koordinavęs komitetas nepamiršo ir Lietuvos prekybininkų bei pramonininkų. Kreiptasi į Rūmus: „Švenčiant tokias svarbias mūsų gyvenime sukaktuves, Merkurijaus atstovai negali jose dalyvauti pasyviai, kaip paprasti piliečiai, vien tik savo pinigų aukomis, kurias renka tretieji asmenys, bet jie turi aktyviai prisidėti prie šitų švenčių ruošimo, parodydami savo iniciatyvą, tinkančią jų vaidmeniui ekonominiame krašto gyvenime.“⁷³ Siūlyta ekonominėms organizacijoms įsteigti premiją už monografiją, kurioje būtų aprašytas Vytautas kaip ekonomistas; Lietuvos universiteto Ekonomikos fakultete įsteigti Vytauto vardo stipendiją; pasirūpinti, kad Lietuvos įmonės jubiliejiniams metams savo gaminius puošytų Vytauto atvaizdu.⁷⁴ 1930 m. išties daug leidinių ir gaminių buvo papuošta jubiliejinių metų ženklų.

Prekybos ir pramonės rūmai įsitraukė į Vytauto Didžiojo komiteto veiklą, buvo pasiūlyta prie Vyriausiojo komiteto Didžiojo Lietuvos Kunigaikščio Vytauto 500 metų sukaktuvėms rengti įsteigti prekybos ir pramonės atstovų

⁷¹ 1930 12 31, Vytauto Didžiojo Komiteto padėka Prekybos ir Pramonės Rūmams, *LCVA*, f. 987, ap. 1, b. 614, l. 49.

⁷² Vl. R., Parodos pirma diena, *Lietuvos žemės ūkio ir pramonės parodos komiteto biuletėnis*, 1930, birželio 22, p. 3–4.

⁷³ 1929 10 02, Vyriausiojo Komiteto D. L. K. Vytauto 500 metų sukaktuvėms rengti kreipimasis į Lietuvos Prekybos ir Pramonės rūmus, *LCVA*, f. 987, ap. 1, b. 614, l. 57.

⁷⁴ Ten pat.

sekcija.⁷⁵ 1929 m. pab. į ją buvo deleguota dešimt prekybininkų ir pramonininkų: konsulas J. Dobkevičius (Rūmų pirmininkas), konsulas A. Vosylius (Rūmų vicepirmininkas), L. Rožinskas (Rūmų vicepirmininkas), J. Vailokaitis (Rūmų narys), generalinis konsulas dr. K. Tilmansas (Rūmų narys), dr. L. Soloveičikas (Fabrikantų ir pramonininkų draugijos pirmininkas), I. Rabinavičius (Prekybos įmonių savininkų sąjungos pirmininkas), J. Šneideris (Smulkiųjų pirklių centrinės sąjungos pirmininkas), J. Garšva (akcinės bendrovės „Drobė“ direktorius), E. Olockis (diplomuotas ekonomistas).⁷⁶ Rūmų nariai ir tarnautojai 1932 m. paaukojo 300 Lt Vytauto Didžiojo muziejaus statybai⁷⁷ (tiesa, tik sulaukę prašymo iš Vytauto Didžiojo komiteto, raginančio krizės metais nepamiršti paminklo-muziejaus Vytautui Didžiajam).⁷⁸ Rūmai ir vėliau remdavo įvairių organizacijų ir Vyriausybės iniciatyvą. 1937 m. per Prekybos ir pramonės rūmus Lietuvos krašto apsaugos ministerija gavo 500 Lt vertės čekį kaip „Lietuvos Sėklų Importerių Sąjungos“ auką Ginklų fondui.⁷⁹ Šiam fondui aukojo įvairios firmos, įmonės, įstaigos, visuomeninės organizacijos, švietimo įstaigos ir t. t.

Prekybos ir pramonės rūmų ryšiai su užsieniu

Lietuvos prekybos ir pramonės rūmai stengėsi įsitraukti į Tarptautinių prekybos rūmų veiklą, neapsiriboti vietinių verslo problemų sprendimu. Kuriantis nacionalinėms valstybėms, Europos žemėlapyje išraižė ir muitų sienos.

Lietuvos atstovai nuo 1920 m. birželio 24 d. dalyvavo Paryžiuje įsteigtų Tarptautinių prekybos rūmų veikloje. Ši nepolitinė organizacija, viena didžiausių pokario Europoje, stengėsi gerinti prekybinius valstybių santykius ir siekė taikiai spręsti tarptautines ekonomines problemas. 1929 m. Tarptautiniai prekybos rūmai vienijo apie 800 viso pasaulio prekybos ir pramonės rūmų, pramonės, finansų, susisiekimo ir kitų ekonominių organizacijų aktyviųjų narių (t. y. narių, turėjusių balso teisę) ir daugiau kaip 2000 individualių narių. Tarp aktyviųjų narių buvo Lietuvos, Latvijos, Estijos prekybos ir pramonės

⁷⁵ 1929 11 28, Lietuvos Prekybos ir Pramonės rūmų pranešimas Vyriausiajam Komitetui D. L. K. Vytauto 500 metų sukaktuvėms rengti, *LCVA*, f. 987, ap. 1, b. 614, l. 58.

⁷⁶ 1929 11 28, Lietuvos Prekybos ir Pramonės rūmų pranešimas Vyriausiajam Komitetui D. L. K. Vytauto 500 metų sukaktuvėms rengti, *LCVA*, f. 987, ap. 1, b. 614, l. 58.

⁷⁷ 1932 06 04, PPR laiškas Vytauto Didžiojo komiteto pirmininkui, *LCVA*, f. 987, ap. 1, b. 614, l. 8.

⁷⁸ Vytauto Didžiojo Komiteto kreipimasis į Viešųjų įstaigų tarnautojus, 1932, *LCVA*, f. 987, ap. 1, b. 614, l. 10 (priminta, jog kariuomenės atstovai, švietimo įstaigų darbuotojai tam reikalui paaukojo procentines aukas nuo savo atlyginimų).

⁷⁹ 1937 06 01, LPPR laiškas LR Krašto apsaugos ministrui, Kaunas, *LCVA*, f. 987, ap. 1, b. 603, l. 100.

rūmai.⁸⁰ Lietuvos rūmams narystė Tarptautiniuose prekybos rūmuose kainavo: 1928 m. metinis mokestis sudarė 150 Lt, dar 30 Lt kainavo narystė „Institut für kaufmännische Bildung“.⁸¹

Viena prioritetinių Rūmų veiklos sričių buvo užsienio prekybos skatinimas, – tam reikėjo gerai pažinti ne tik Lietuvos, bet ir užsienio rinką. Visą Pirmosios Lietuvos Respublikos laikotarpį šalis buvo glaudžiai ekonomiškai susijusi su Didžiosios Britanijos rinka. Apie 24–26 proc. Lietuvos eksporto 1925 m. keliavo būtent į šią šalį. Pastaroji taip pat gabeno savo produktus į Lietuvą.

Lietuvos prekybos ir pramonės rūmai teikė informaciją apie Lietuvoje veikusias pramonės ir prekybos organizacijas užsienio informacinėms agentūroms, rengusioms informacinius leidinius apie Europos įmones. Taip pat per Lietuvos užsienio reikalų ministeriją informavo Lietuvos konsulatus užsienyje apie Lietuvoje veikusias įmones, sąjungas, sąjungos narių mokesčius ir pan. Rūmai buvo informacijos šaltinis, neleidęs paklysti įmonių registre, padėjęs susipažinti su pačia naujausia informacija. Daugybė įmonių, suinteresuotų savo veiklos plėtra, žinomumu ir verslo vystymu, nuolat naujus duomenis apie save pateikdavo Pramonės ir prekybos rūmams, pranešdavo apie pasikeitusį įmonės pavadinimą, adresą ir pan. Įvairios organizacijos, siūsdamos valdybos narių sąrašus, pridėdavo ir valdybos narių ar įgaliotųjų asmenų parašų pavyzdžius. Naujos įmonės, sąjungos, organizacijos kartais pamiršdavo informuoti Rūmus apie savo egzistavimą, tiesiogiai kreipdavosi į kurios nors užsienio šalies Prekybos rūmus ir prašydavo suteikti atitinkamų įmonių adresus. Lietuvos rūmai nuolat primindavo, kaip įmonė turėtų prisistatyti ir ko reikėtų vengti. Tokio priminimo buvo sulaukusi Telšių žydų pirklių sąjunga: „Jūsų Sąjungos raštas parašytas ant gabaliuko popierio visai nesilaikant komercinės formos turinio atžvilgiu, su gramatiškomis klaidomis ir ištaisymais. Savaime suprantama, kad rūmai užsieny gavę tokią laišką nepasitiki atskira firma, o tuo labiau sąjunga, dėl kurios solidiškumo kyta visai pamatuotos abejonės.“⁸²

Būta ir nesusipratimų, verslo etikos pažeidimų. Rūmams yra tekę spręsti Lietuvos verslininkų ir užsienio įmonių ginčus. Užsienio spaudoje pasirodydavo nesąžiningą konkurenciją aprašančių straipsnių apie Lietuvos verslininkus. Šiuose tarptautiniuose ginčiuose Rūmams tekdavo arbitro vaidmuo. Rūmai siekė spręsti ginčus taikiai ir stengėsi, kad Lietuvos verslininkų vardas užsienyje nebūtų žeminamas, taikė tam tikras poveikio priemones tiems, kurie sąmoningai peržengdavo verslo etikos ribas ir žemindavo visos šalies prekybininkus.

⁸⁰ Tarptautiniai prekybos rūmai ir V kongresas Amsterdame, *Prekybos ir pramonės rūmų biuletenis*, 1929, Nr. 7, p. 3.

⁸¹ Aiškinamasis raštas prie Prekybos Pramonės Rūmų 1928 metams, sąmatos projektas, *LCVA*, f. 987, ap. 1, b. 344, l. 131.

⁸² 1933 05 22, Kaunas, LPPR laiškas Telšių Žydų Pirklių Sąjungai, *LCVA*, f. 987, ap. 1, b. 603, l. 107 (įspėjimo pabaigoje prašoma suteikti informacijos apie sąjungos valdybos sudėtį, įsteigimo laiką ir tikslus).

Tačiau Rūmams teko pripažinti, kad arbitro vaidmuo tokiuose ginčiuose yra labiau moralinis. 1926 m. Lietuvos rūmai sulaukė užsienio firmų skundų, iš kurių 60 proc. pavyko išspręsti taikiai.⁸³ Paaiškėjo, kad ne visuomet Lietuvos prekybininkai kalti: būdavo atvejų, kai lietuviai, kreipęsi į užsienio valstybės prekybos rūmus, iš ten nesulaukdavo tinkamos pagalbos.

Lietuvos valdžios įstaigos – Finansų ministerija ir Užsienio reikalų ministerija – per Lietuvos atstovybes užsienio valstybėse skatino tarptautinę Rūmų veiklą ir ypač bendradarbiavimą gerinant Lietuvos įvaizdį, pritraukiant užsienio kapitalą ir investicijas. Pareiga pasirūpinti į Lietuvą atvykstančiais prekybininkais ir pramonininkais neretai būdavo perduodama Rūmų atstovams. Pramonės ir prekybos rūmų vadovo prašyta palaikyti ryšius su 1926 m. į Lietuvą atvyksiančia Estijos pramonininkų delegacija⁸⁴, su 1930 m. atvyksiančiais Jungtinių Amerikos Valstijų lietuviais, ypač su Juozapu Varkala, Čikagos lietuvių prekybos rūmų reikalų vedėju.⁸⁵ JAV lietuviai aktyviai prisidėjo atkuriant Lietuvos ūkį po Pirmojo pasaulinio karo, ryšių nenutraukė ir Lietuvos ūkiui sustiprėjus. Ryšiai su JAV lietuviais buvo svarbūs susidorojant su Didžiosios ekonominės krizės padariniais. Lietuvos diplomatinio korpuso atstovai dalyvavo 1931 m. IV Amerikos lietuvių ekonominio centro posėdyje ir ragino tirti JAV rinką lietuviškoms prekėms ir plėsti turizmą iš JAV į Lietuvą.⁸⁶ Lietuvių išeivijos telkimasis į savanoriškas ekonomines organizacijas atspindėjo jų tautinės pažiūros ir galimybę suderinti pragmatizmą su patriotizmu. Įvairiuose JAV miestuose veikė būtent Lietuvių prekybos ir pramonės rūmai bei kitos ekonominės organizacijos.

Dar viena Lietuvos prekybos ir pramonės rūmų veiklos sritis buvo dalyvavimas užsienio mugėse. 1925 m. Rūmai gavo kvietimą dalyvauti Rytų Vokietijos mugėje Karaliaučiuje. Įdomu tai, kad postūmis dalyvauti šioje mugėje buvo ne pats prisistatymas pasaulinei rinkai, o tai, kad joje rengėsi dalyvauti ir kaimynai latviai. Konsulas Karaliaučiuje E. Kremeris rašė: „[...] man teko patirti, kad Latviai atsižvelgdami į šios mugės svarbą gaminių propagandai tikrai žada joje dalyvauti ateinančių metų vasario mėn. Vien dėl to, jau nekalbant apie visus kitus svarbius motyvus, kurie yra iškelti pridedamam Deutsche Ostmesse rašte, yra būtinas reikalas mūsų kraštui dalyvauti šioje mugėje su savo eksponatais. Sąlygos tam būtų labai patogios, nes, viena, už išvežamus eksponatus nebūtų imamas muitas. Patį vietą eksponavimui mugės rūmuose veik nieko nekainuotų, nes, kaip patyriau, būtų paimta ne daugiau 1 dolerio už 1 kv. metrą, o gal net ir to nereikėtų. Tad visos išlaidos susivestų prie transporto ir

⁸³ Dėl Lietuvos pirklių su užsienio firmomis santykių, *Lietuvos ūkis*, 1927, Nr. 2, p. 50.

⁸⁴ Dėl Estų pramonininkų delegacijos atvykimo, *Lietuvos ūkis*, 1927, Nr. 2, p. 50.

⁸⁵ 1930 06 04, Lietuvos konsulo Čikagoje A. Kalvaičio laiškas Prekybos ir Pramonės Rūmų vadovui Petruui Baltuškai, *LCVA*, f. 987, ap. 1, b. 614, l. 72.

⁸⁶ A. Eidintas, *Lietuvių kolumbai: lietuvių emigracijos istorijos apybraiža*, Vilnius: Mintis, 1993, p. 81.

ekspонатų priežiūros, kas sudarytų nedidelę sumą. Išstatyti galima: odas, linus, sėmenis, grūdus, mėsos gaminius ir konservus, saldinius ir kt.⁸⁷

1925 m. Rūmai organizavo dvi keliones į Karaliaučių ir į Rusiją. Pirmosios kelionės metu J. Dobkevičius ir A. Vosylius aplankė Karaliaučių šio miesto mugės komiteto kvietimu. Antroji kelionė į Maskvą buvo apsvarstyta visų Rūmų plenumo posėdyje ir nuspręsta, kad šiai delegacijai vadovaus pirmininkas J. Dobkevičius. Kelionės tikslas – susipažinti su SSRS ekonomine padėtimi ir išsiaiškinti galimus prekybinius santykius. Svarbios žinios, kurios labai rūpėjo Rūmams, buvo importo ir eksporto galimybės, tranzitas ir prekybos sutarčių sudarymo ypatybės. Galimybe eksportuoti savo prekes į SSRS ypač domėjosi alaus daryklų sąjungos, malūnų, odų, baldų, parketų ir lentpjūvių, geležies apdirbimo, muilo ir parfumerijos, gelumbės, mielių, spirito, dažų įmonių atstovai.⁸⁸ Iš viso į Maskvą vyko 19-os žmonių delegacija.

Jau tais pačiais (1925) metais lietuvių paviljonai buvo pastatyti Londono tarptautinėje maisto parodoje (1925 m. balandžio 11 d. – gegužės 2 d.), Skandinavijos-Pabaltijo mugėje (birželio 14–21 d.), tarptautinėje parodoje Prahoje (rugsėjo 6–13 d.).⁸⁹ „Besiruošiant prie parodos Prahoje pasirodo, kad nekurios mūsų firmos žiūri į dalyvavimą šioje parodoje išimtinai iš savo asmeninės naudos atžvilgio. Tokia pažiūra yra neteisinga. Finansų M-ja rengia Lietuvos kioską ne tik su tuo tikslu, kad bendromis valstybės lėšomis išstatyti Čekoslovakijoje tų firmų ekspozitus, kurios gali ten konkuruoti su užsieniu. Finansų M-jos tikslas yra daug platesnis, būtent: bendra mūsų krašto propaganda ir jo ekonominio gyvenimo užsienyje parodymas. Dukart dalyvavusi tarptautinėse parodose Lietuva turėtų ir dabar pasirodyti Pragoj kiek galima draugingiau. Mūsų svarbiausios eksporto ir gamybos šakos privalo būti ten išstatytos.“⁹⁰

1926 m. Rūmai kvietė Lietuvos įmones dalyvauti pasaulinėje parodoje Filadelfijoje (Pensilvanija, JAV). Paroda buvo skirta JAV Nepriklausomybės 150-ųjų metų sukakčiai. Ji truko nuo birželio 1 d. iki lapkričio 30 d. Jokie joje buvę ekspozitai nebuvo apmokestinti.⁹¹ Informacija apie dalyvavimą šioje parodoje buvo platinama per 38 skirtingas pramonės ir prekybos įmones, įstaigas, draugijas. Į šį kvietimą atsiliepė ir parodoje dalyvauti sutiko tik 6 įmonės: „1. E. Malcanas, Žemės ūkio mašinų fabrikas ir liejykla, Šakiai; 2. Degtukų fabrikas „Etna“, Kaunas; 3. Degtukų fabrikas „Balkan“; 4. Degtukų fabrikas

⁸⁷ 1925 12 02, Lietuvos konsulo Karaliaučiuje E. Kremerio laiškas finansų ministerijos prekybos departamentui, *LCVA*, f. 987, ap. 1, b. 472, l. 11.

⁸⁸ Rūmų pereinų metų darbų apžvalga, 1926, *LCVA*, f. 987, ap. 1, b. 343, l. 28.

⁸⁹ 1925 10 02, Prekybos departamento direktoriaus raštas Prekybos ir pramonės rūmams, *LCVA*, f. 987, ap. 1, b. 472, l. 25.

⁹⁰ 1925 08 12, Prekybos departamento direktoriaus raštas Pramonės ir prekybos rūmams, *LCVA*, f. 987, ap. 1, b. 472, l. 29.

⁹¹ Pranešimas apie rengiamą Jungtinių Amerikos Valstybių Filadelfijoje 1926 metais parodą, *LCVA*, f. 987, ap. 1, b. 473, l. 13–13a.

„Tilka“, 5. Degtukų fabrikas „Uran“, Jonava; 6. Muilo ir parfumerijos fabrikas „Florance“, Kaunas.“⁹²

Pirmojo Nepriklausomybės dešimtmečio Lietuvos žemės ūkio ir pramonės santykį galima šaržuotai apibūdinti kaip „asfalte įklampusias klumpes“. Juk Kaune, ano meto Lietuvos sostinėje, pirmosios gatvės buvo išasfaltuotos tik 1930 m. XX a. 3 dešimtmečio pabaigoje Kaune, svarbiausiame Lietuvos ekonominiame centre, būta 13 proc. prekybos, 15 proc. pramonės įmonių ir net 30 proc. visų Lietuvos darbininkų. Tai iškalbingi skaičiai žinant, kad anuomet laikinojoje sostinėje gyveno tik 4,1 proc. visų Lietuvos gyventojų. Pirmosios Lietuvos Respublikos laikotarpiu (1918–1940) išpūdingą veržlumą parodė Šiauliai: per Pirmąjį pasaulinį karą smarkiai sugriautas, Nepriklausomybės metais atstatytas ir išaugęs apskrities centras tapo vienu iš Lietuvos pramonės centrų: mieste buvo pagaminama apie 85 proc. visos Lietuvos odos, 60 proc. avalynės, 75 proc. linų pluošto ir 35 proc. saldinių pramonės produkcijos.

Lietuvos prekybos, pramonės ir amatų rūmai 1936–1940 m.

1936 metų Prekybos ir pramonės rūmų reforma

Prekybos ir pramonės rūmus krizė ištiko 1934 m. mirus jų pirmininkui Jonui Dobkevičiui. Tuomet teko rinkti naują pirmininką, tačiau rinkimai buvo atidėliojami net keletą kartų: 1934 m. lapkričio 12 d., lapkričio 19 d., 1935 m. sausio 9 d., sausio 14 d. Kaip rinkėjai kviesti: L. Ožinskis, A. Vosylius, I. Finkelšteinas, K. Petrikis, L. Bernšteinas (Šiauliai), A. Jodidis, J. Lapėnas, P. Sutkus, J. Vailokaitis, G. Volfas.⁹³

1934–1935 m. Prekybos ir pramonės rūmų padėtis iš tiesų buvo komplikuoata ir dėl ekonominės krizės. 1935 m. sausio 14 d. protokole buvo rašoma: „Kadangi prekybos ir pramonės srityje ir bendrai visame šalies ekonominiame gyvenime reiškiasi kasdien daugiau komplikacijų, tad komisija randa reikalinga Prek. ir Pram. Rūmų darbą suintensyvinti. Tikslui atsiekti būtų reikalinga reformuoti Rūmų aparatą ir reikalui esant pakviesti naują kompetentingą asmenį kaipo Rūmų direktorių.“⁹⁴

Praėjus beveik metams, naujas direktorius vis dar nebuvo išrinktas, o Rūmus valdė du vicepirmininkai. Tokia situacija sukėlė nemažai sumaišties – ja

⁹² 1925 12 03, Pranešimas prekybos departamentui apie įmones, dalyvausiančias parodoje Filadelfijoje, *LCVA*, f. 987, ap. 1, b. 473, l. 2.

⁹³ 1934 11 10, Syndykus raštas Ožinskui, *LCVA*, f. 987, ap. 1, b. 360, l. 290.

⁹⁴ 1935 01 14, Lietuvos prekybos ir pramonės rūmų posėdžio protokolas Nr. 3, *LCVA*, f. 987, ap. 1, b. 360, l. 283.

nepatenkinti buvo ir Rūmų nariai, ir pramonininkai bei prekybininkai.⁹⁵ Krizė dar pagilėjo rudenį, kai iš vicepirmininko pareigų pasitraukė L. Ožinskis. Prezidiume liko tik trys asmenys: vicepirmininkas A. Vosylius, sekretorius I. Finkelšteinas ir išdininkas K. Petrikas. Anot pačių Rūmų atstovų, tai labai apsunkino darbą, kadangi „kur nors išvykus vicepirmininkui, lieka tik du prezidiumo nariai, kurie negali daryti jokio sprendimo.“⁹⁶

Naujas Prekybos ir pramonės rūmų gyvavimo etapas prasidėjo 1936 m., kai jie buvo reorganizuoti, o jų veikla išplėsta įtraukiant ir amatus. Beje, reikėtų priminti, kad tam tikrų pokyčių Rūmų veikloje įvyko dar 1930 m. Tada iš dalies buvo pakeistas Rūmų Statutas: labiau apibrėžtos narystės sąlygos, narių sąrašą papildė eksporto įmonių grupės atstovai.⁹⁷ Paskelbus naująjį 1936 m. įstatymą, pasikeitė ir pavadinimas – nuo šiol Rūmai vadinami Prekybos, pramonės ir amatų rūmais.⁹⁸

Pokyčių būta ir daugiau. Lietuvos Respublikos Prezidento Antano Smetonos patvirtintas naujasis Rūmų įstatymas buvo paskelbtas 1936 m. liepos 7 d. „Vyriausybės žiniuose“⁹⁹, ir nuo tos dienos nustojo galioti 1925 m. Prekybos ir pramonės rūmų įstatymas.

Naujasis teisės aktas ne vien atskleidžia pramonės ir prekybos struktūrinius pokyčius valstybėje, bet ir parodo valstybės požiūrį į visuomeninės organizacijos vaidmenį tarpininkaujant, atstovaujant verslo ir valstybės interesams. Iš esmės visuomeninė organizacija buvo suvalstybinta. Įstatymas skelbė, kad „Rūmų pirmininko tarnyba yra valstybinė tarnyba“.¹⁰⁰ Rūmų veiklos priežiūra buvo patikėta finansų ministru. Jo leidimu Rūmai galėjo įsigyti, įkeisti nekilnojamąjį turtą. Lietuvos Respublikos Prezidentas finansų ministro teikimu skyrė Rūmų pirmininką. Tas pats ministras nustatydavo Rūmų pirmininko atlyginimą, kurį mokėdavo Rūmai. Rūmų narių pareigos buvo suvokiamos kaip garbės pareigos, todėl jiems atlyginimas nebuvo numatytas, t. y. nariai dirbo nemokamai.¹⁰¹ Finansų ministras tvirtino Rūmų tarnautojų etatus, atlyginimus. Rūmų Statutą tvirtino Vyriausybė, ji galėjo paleisti Rūmus, nepasibaigus jų kadencijai. Rūmų išlaikymo lėšas sudarė: mokesčiai, renkamas iš prekybos, pramonės ir amatų įmonių (jis negalėjo būti didesnis nei 15 proc. prekybos, pramonės ir amatų įmonių

⁹⁵ 1935 05 29, PPR vicepirmininko raštas finansų ministru, *LCVA*, f. 987, ap. 1, b. 360, l. 277.

⁹⁶ 1935 10 05, PPR vicepirmininko raštas finansų ministru, *LCVA*, f. 987, ap. 1, b. 360, l. 275.

⁹⁷ E. Rūkas, Prekybos, pramonės ir amatų rūmai: istorija ir architektūra, *Kauno istorijos metraštis*, t. 5, Kaunas, 2004, p. 294.

⁹⁸ Prekybos, pramonės ir amatų rūmai, *Lietuvių enciklopedija*, t. 23, Bostonas, 1961, p. 526.

⁹⁹ Prekybos, Pramonės ir Amatų Rūmų įstatymas, *Vyriausybės žinios*, 1936, liepos 07.

¹⁰⁰ Ten pat.

¹⁰¹ Kokie bus prekybos, pramonės ir amatų rūmai, *Lietuvos aidas*, 1936, liepos 06.

pagrindinio valstybinio mokesčio), pajamos už Rūmų suteiktas paslaugas, baudos, taip pat buvo numatyta skirti Rūmams lėšų ir iš valstybės biudžeto.¹⁰²

Gaminamas Rūmų antspaudas su ženklų ir įrašų „Prekybos, Pramonės ir Amatų Rūmai“, kurį tvirtino finansų ministras.¹⁰³ 1936 m. vasarą Rūmai įteisi- no naują antspaudą – Vytį. Iki tol antspaude naudota Kauno miesto simbolika nebeatitiko realijų: „Tačiau tas ženklas neatitinkąs Rūmų veikimo teritoriją, kuri apima visą Lietuvą, išskyrus Klaipėdos Kraštą. Todėl Rūmai, kaip viešoji įstaiga ir kaip ūkio sričių savivaldybė, turėtų turėti ženklą Vytį. Net ir vietos savivaldybės pagal įstatymą turi turėti antspauduose irgi ženklą Vytį. Vyties ženklas įstatymo nustatytas ir Klaipėdos Krašto Rūmų antspaudai.“¹⁰⁴ 1937 m. Rūmai užsakė pagaminti antspaudą Karo invalidų graverių dirbtuvėje Kaune. Prašyta pagaminti „vieną guminį ir vieną smalkinį antspaudą“¹⁰⁵, pavyzdžius gražinti nesuteptus ir nesugadintus. Tų pačių metų kovą Rūmai gavo siuntą iš Londono, kurioje buvo popierius, rašalas ir „gumos dirbiniai“¹⁰⁶. Tikriausiai tie dirbiniai ir buvo antspaudų pavyzdžiai, nes su jais kartu siųstas Londone įsikūrusios „Roneo“ firmos komercinis pasiūlymas.¹⁰⁷

1936 m. pertvarkant Rūmus ir keičiant Statutą, buvo vadovaujamas kaimyninių šalių (Lenkijos¹⁰⁸ ir Latvijos¹⁰⁹) tokio pat tipo rūmų Statutų pavyzdžiais. Tais pačiais metais Mokesčių departamentas kreipėsi į Rūmus ir teigė, kad kol Rūmai neturi Statuto, „nerasta galima pasisakyti, kokiose normose ir nuo kurių verslo įmonių imtinai mokesčiai Rūmų naudai, juo labiau kad Rūmų prašymu mokesčių normos ir bendra suma žymiai padidėtų ir apsunkintų mokėtojus. Be to, prašomos normos nėra viešai paskelbtos ir įstatymo numatyta tvarka nustatytos.“¹¹⁰

Siekiant kuo greičiau normalizuoti situaciją, rūmų referentas kreipėsi į Finansų ministeriją prašydamas aprobuoti mokesčių ėmimą 1937 metams. Buvo tikimasi gauti mokesčių „Rūmų naudai nuo prekybos įmonių I, Ia, II ir III rūšies ir nuo pramonės įmonių nuo I iki VII rūšies imtinai, o taip pat aprobuoti mokesčių

¹⁰² Prekybos, Pramonės ir Amatų Rūmų įstatymas, *Vyriausybės žinios*, 1936, liepos 07.

¹⁰³ Ten pat.

¹⁰⁴ 1936 07 17, Syndikus raštas finansų ministrui, *LCVA*, f. 987, ap. 1, b. 360, l. 74.

¹⁰⁵ 1937 05 12, PPAR prašymas Karo Invalidų Graverių Dirbtuvei, Kaunas, *LCVA*, f. 987, ap. 1, b. 733, l. 11.

¹⁰⁶ 1937 03 08, PPAR raštas Užsienio Prekybos komisijai, Kaunas, *LCVA*, f. 987, ap. 1, b. 733, l. 22.

¹⁰⁷ 1937 01 05, Londonas, Roneo Limited (Manufacturers of Office Equipment. Steel Furniture, Doors, Partitions, & Library Bookstacks) komercinis pasiūlymas PPAR, *LCVA*, f. 987, ap. 1, b. 733, l. 23.

¹⁰⁸ 1937 09 05, Syndikus raštas Z. Starkui, *LCVA*, f. 987, ap. 1, b. 360, l. 67.

¹⁰⁹ 1936 08 25, Syndikus raštas Lietuvos konsulatui Rygoje, *LCVA*, f. 987, ap. 1, b. 360, l. 69.

¹¹⁰ 1936 11 14, Mokesčių departamento direktoriaus raštas Pramonės, Prekybos ir Amatų Rūmams, *LCVA*, f. 987, ap. 1, b. 360, l. 45.

normą 12 % mokamo tų įmonių pagrindinio valstybinio verslo mokesčio.¹¹¹ Dėl Rūmų Statuto priėmimo kilo sunkumų. Negalėdami jo priimti (ir dėl to negalėdami gauti mokesčių), Rūmai kreipėsi į Vyriausybę ir prašė „neatsakyti pateikti Ministerių Kabinetai patvirtinti prie šio pridedamus Statuto laikinus dėsnius, kurie paliečia Rūmų lėšas ir biudžetą 1937 metams ir Rūmų biudžeto vykdymo apyskaitą už 1936 metus, nes Rūmų lėšų 1937 metams ir biudžeto reikalų sutvarkymas yra dabartiniu laiku neatidėliotinas.“¹¹² Pridedamas Prekybos, pramonės ir amatų rūmų Statuto laikinųjų dėsnių projektas apėmė tik Rūmų lėšas, biudžetą ir apskaitą. Kaip ir ankstesniame prašyme Finansų ministerijai, buvo skelbiamas 12 proc. mokestis, kurį Rūmams turėjo sumokėti I–IV rūšių verslo liudijimo prekybos įstaigos ir I–VIII rūšių pramonės įmonės. Pagal projektą, biudžetą turėjo sudaryti Rūmų pirmininkas ir patvirtinti Finansų ministras.¹¹³ Galiausiai metų pabaigoje buvo paskelbtas ir Rūmų Statutas.¹¹⁴ Rūmai buvo labai glaudžiai susiję su valstybe ir neabejotinai pavaldūs Finansų ministerijai.

A. Smetona savo kalboje naujųjų Prekybos, pramonės ir amatų rūmų pastaoto atidarymo metu pabrėžė, kad „[...] svarbiausia mūsų ūkio šaka yra žemės ūkis. Tačiau ir kitos ūkio šakos, kaip pramonė, prekyba ir amatai, reikalingi mūsų kraštui, nes jie praplečia rinką žemės ūkio produktams. Ypač svarbi toji pramonė, kuri paverčia mūsų žemės ūkio gaminius pramonės produktais.“¹¹⁵ Vėliau Prezidentas paminėjo, kad valstybė, remianti verslą, turi jį prižiūrėti, nes „Valstybė čia pasireiškia kaip auklėtoja, rikiuotoja, kaip superarbitras, kai įvairių šalių interesai susikerta. Dalis šios funkcijos pavedama Rūmams: pavedama rikiuoti ir prižiūrėti prekybą ir pramonę. Šis pavedimas jiems uždeda didelę pareigą – auklėti, rikiuoti, vadovaujantis teisingumu taip, kaip tinka valstybės gerovei.“¹¹⁶

Rūmų pirmininkas V. Kurkauskas, atremdamas nepasitenkinimo bangą, stengėsi paaiškinti, kad Rūmai yra lyg ir patariamoji institucija, esą jie gali kelti klausimą, bet sprendimų priėmimo galia priklauso kitiems.¹¹⁷ Dar 1934 m. apie būtinybę reformuoti tuometinius Prekybos ir pramonės rūmus prabilęs Lapėnas sakė: „Arba rūmai ateity daug darysią, arba visai neturėsią reikšmės – viską paįmsianti į savo rankas Giedrė Milerytėvyriausybė. Užsienyje rūmai esą nustumiami, tvarkomi iš viršaus.“¹¹⁸

¹¹¹ 1936 11 14, Syndikus raštas finansų ministerijai, *LCVA*, f. 987, ap. 1, b. 360, l. 46.

¹¹² 1936 12 07, Syndikus raštas Ministerių kabineto reikalų vedėjui, *LCVA*, f. 987, ap. 1, b. 360, l. 49.

¹¹³ Pramonės, Prekybos ir Amatų Rūmų statuto laikinieji dėsniai, *LCVA*, f. 987, ap. 1, b. 360, l. 51.

¹¹⁴ Pramonės, Prekybos ir Amatų Rūmų statutas, *Vyriausybės žinios*, 1936, gruodžio 21, p. 1–6.

¹¹⁵ Iškilmingai atidaryti Prekybos, Pramonės ir Amatų Rūmų namai, *Tautos ūkis*, 1939, Nr. 6, p. 176.

¹¹⁶ Ten pat.

¹¹⁷ Prekybos, Pram. ir Amatų Rūmų padėtis dar neaiški, *Verslas*, 1940, gegužės 11.

¹¹⁸ Prekybos rūmų plenumo posėdis, *Lietuvos žinios*, 1934, spalio 05.

Prekybos, pramonės ir amatų rūmų veikla

Reformavus Prekybos ir pramonės rūmus, į jų veiklą įtraukus amatus ir nubrėžus tam tikras veiklos gaires, anuomet atrodė, kad Rūmai turėtų pradėti sklandžiai veikti. Reorganizuota institucija oficialiai buvo atidaryta 1937 m. gruodžio 12–13 d. Žemės ūkio rūmų salėje.¹¹⁹ 1938 m. pradėtos organizuoti prekybos, pramonės ir amatų šakos, imta derinti jų veiklą. Ilgainiui ėmė aiškėti, kad įtraukti į Rūmų veiklą amatininkus buvo išties rimtas iššūkis. Amatininkų padėtį sunkino tai, kad nebuvo įstatymo, apibrėžiančio jų statusą. Tad vienu iš pirmųjų Rūmų uždavinių tapo Amatų verslo įstatymo projekto parengimas ir amatininkų kvalifikacijos kėlimas (tam buvo rengiama kursų programa).¹²⁰ Rūmai įgijo konkurentą, kuris ėmėsi iniciatyvos pataisyti amatininkų padėtį. Tai – Lietuvos verslininkų sąjunga.¹²¹

Verslo atstovai nevengė teikti paramos ir labdaros. Rūmai atliko tyrimą, kiek bankai ir didžiosios prekybos įmonės 1935–1937 m. išleido labdarai. Turėdami duomenis, Rūmai ketino kreiptis į atitinkamas įstaigas, kad labdarai skirtos lėšos nebūtų apmokestinamos verslo pelno mokesčiu.¹²² Ir patys Rūmai rėmė Lietuvos verslininkų sąjungos Kauno prekybos mokyklą. 1936 m. jie skyrė vienkartinę 1000 Lt pašalpą mokslo priemonėms įsigyti ir 500 Lt stipendijoms.¹²³ Pertvarkomai mokyklai tai buvo gyvybiškai svarbi parama. Mokykla žadėjo, kad stipendijomis paskatinti mokiniai bus pasirengę dirbti, išmanys raštvedybą ir buhalteriją, galės dirbti pagalbinkais Rūmuose.¹²⁴ Ankstesniais metais Rūmai rėmė Lietuvos prekybininkų, pramonininkų ir amatininkų sąjungos prekybos kursų mokinius, kasmet skyrė stipendijas penkiems nepasiturintiems mokiniams. Rūmai patys atrinkdavo mokinius, kuriems skirdavo stipendijas: „Rūmai tad prašytų prisiųsti neturtingesnių ir gabesnių mokinių sąrašą, iš kurio savo nuožiūra Rūmai stipendiatų galėtų pasirinkti“¹²⁵, taigi Rūmams būdavo pateikiami pretendentų gyvenimo aprašymai. Tiesa, Rūmai atsisakė remti užsienyje studijavusius lietuvius.

¹¹⁹ E. Rūkas, Prekybos, pramonės ir amatų rūmai: istorija ir architektūra, *Kauno istorijos metraštis*, t. 5, Kaunas, 2004, p. 294.

¹²⁰ Prek., pram. ir amatų rūmų nuveikti ir projektuojami darbai, *Lietuvos žinios*, 1938, gruodžio 29.

¹²¹ A. Tarulis, Susirūpinkim amatininkų pricaugiu, *Verslas*, 1940, sausio 28.

¹²² Prek., pram. ir amatų rūmų nuveikti ir projektuojami darbai, *Lietuvos žinios*, 1938, gruodžio 29.

¹²³ 1936 02 11, Kauno Prekybos, pramonės ir amatų rūmų sindiko raštas LVS Kauno prekybos mokyklai, *LCVA*, f. 987, ap. 1, b. 617, l. 1.

¹²⁴ 1936 02 07, LVS Kauno prekybos mokyklos raštas Prekybos, pramonės ir amatų rūmams, *LCVA*, f. 987, ap. 1, b. 617, l. 2.

¹²⁵ 1931 09 24, Rūmų sindiko raštas Lietuvos Prekybininkų, Pramonininkų ir Amatininkų Sąjungos Valdybai, *LCVA*, f. 987, ap. 1, b. 617, l. 27.

Prekybos, pramonės ir amatų rūmų atstovai dalyvaudavo tarptautinėse mugėse. 1937 m. Rūmų patarėjas D. Gruodis buvo komandiruotas į Karaliaučių – Rytų Vokietijos mugę, kurioje turėjo tvarkyti ir prižiūrėti Lietuvos stendą.¹²⁶ Lietuva buvo pakviesta dalyvauti 1939 m. Niujorko pasaulinėje parodoje. Lietuvos paviljone, be kultūros pristatymo, buvo siekiama parodyti Lietuvos prekybos ir pramonės pažangą. Tam tikslui Lietuvos paviljone buvo numatyta įrengti atskirą skyrių. Jo įrengimu Vyriausybė kvietė pasirūpinti Prekybos, pramonės ir amatų rūmus.¹²⁷

Rūmų neveiklumą galima paaiškinti 1939 m. susiklosčiusia sudėtinga geopolitine padėtimi. Nors Antrasis pasaulinis karas prasidėjo 1939 m. rugsėjo 1 d., Lietuvos verslininkai įtampą tikriausiai jautė dar anksčiau – 1939 m. kovo 23 d. Vokietijai užėmus Klaipėdos kraštą. Psichologinė visuomenės atmosfera nežadėjo nieko gera, Europoje vykstant karui ypač komplikavosi tarptautiniai, prekybiniai ryšiai.

1939 m. pabaigoje spaudoje rašyta: „Ūkiniai reikalai yra labai komplikuoti. Valdinės įstaigos perkrautos darbu ir nebe visada suskumba pasekti ūkinio gyvenimo pulsą. [...] Dabartinių veiklos formų ir dabartinės vadovybės Prek., pram. ir amatų rūmai vykdo finansų ministerio pavestus uždavinius prekybos, pramonės ir amatų srityje, bet neatstovauja prekybininkų, pramonininkų ir amatininkų. Jie yra įstaiga, bet ne atstovybė, ne veiksminė savivaldybė.“¹²⁸ Iš tokių komentarų galima suprasti, kad Rūmai pasinaudojo įstatymų numatytais galimybėmis. Viena iš pagrindinių 1939 m. pab. – 1940 m. pirmoje pusėje Rūmų pareigų buvo „[...] užsienio rinkų išstudijavimas ir jų pažinimas“.¹²⁹ Kalbėdamas apie Lietuvos ūkio raidą, Rūmų pirmininkas V. Kurkauskas 1939 m. ekonominę padėtį suskirstė į tris laikotarpius: a) iki Klaipėdos krašto atskyrimo nuo Lietuvos; b) iki Antrojo pasaulinio karo pradžios; c) karo metus.¹³⁰ Vokietijai atplėšus Klaipėdos kraštą, Lietuva neteko beveik 2000 amatų įmonių, – tai sudarė apie 15 proc. visų Lietuvos amatų įmonių. Atgavus Vilnių ir jo apylinkes, ten rastos 4177 amatų įmonės mieste ir daugiau kaip 500 tokių įmonių apylinkėse.¹³¹

Finansų viceministras A. Danta ragino „[...] smarkiai susirūpinti ūkio pusiausvyros išlaikymu, gal kartais atsisakant nuo taip svarbių mums gerai

¹²⁶ 1937 09 30, Kaunas, PPAR išlaidų patvirtinimo dokumentas, *LCVA*, f. 987, ap. 1, b. 721, l. 17.

¹²⁷ Prek., pram. ir amatų rūmų nuveikti ir projektuojami darbai, *Lietuvos žinios*, 1938, gruodžio 29.

¹²⁸ (-as), Reorganizuotini Prek., pram. ir amatų rūmai, *Lietuvos žinios*, 1939, gruodžio 04.

¹²⁹ Prekybos, Pramonės ir Amatų Rūmų vaidmuo tautos ūkyje. Rašo diplomuotas ekonomistas K. Mačernis, *Verslas*, 1940, sausio 28.

¹³⁰ Prekybos, Pram. ir Amatų Rūmų padėtis dar neaiški, *Verslas*, 1940, gegužės 11.

¹³¹ Ten pat.

laikais gėrybių [...]“¹³², nes buvo sunkiau pervežti prekes, o Lietuvos pramonės nuolatiniam darbui garantuoti buvo būtina tiekti reikalingas gamybai žaliavas iš užsienio. Tikėtasi, kad tiekimo klausimą imsis spręsti Rūmai. Karo metu tai reiškė, kad Vyriausybė priskiria didelę atsakomybę Rūmams. Galima sakyti, kad Rūmai atliko savotiško žaibolaidžio funkciją. Žinodami prekybininkų ir pramonininkų padėtį, jie galėjo teikti pasiūlymus Vyriausybei, tačiau Vyriausybė taip pat nespėjo susidoroti su kilusiais sunkumais.

Prekybininkus ir pramonininkus sugrupavus į privalomąsias sąjungas buvo primenama, kad pavienės įmonės ir įstaigos negali tiesiogiai kreiptis į jokią ministeriją. Visi kreipimaisi priimami tik per Prekybos, pramonės ir amatų rūmus. Vyriausybės atstovas buvo įsitikinęs, kad tik sutelkus Vyriausybės ir Rūmų pastangas bus galima įveikti valstybės ūkį užgriuvusius sunkumus. Savų rūpesčių atnešė ir Vilniaus krašto grąžinimas Lietuvai 1939 m. spalio 10 d.: teko rūpintis tenykščių įmonių įtraukimu į Lietuvos rinką.

Apskritai iš Rūmų tikėtasi lankstesnio ir kūrybingesnio problemų sprendimo. Atrodo, kad Rūmų vadovybė rimtai reagavo į kritiką. 1940 m. gegužės 7 d. įvykusiame Rūmų Tarybos posėdyje buvo pranešta, kad per kelis mėnesius Rūmai apsvartė 11 įstatymų projektų. Rūmai turėjo koordinuoti ir per privalomąsias sąjungas išsiaiškinti rinkos poreikius, tolygiai paskirstyti vartotojams, pavyzdžiui, kurą: „Surinkti žinias, kiek, kam ir kokio kuro reikalinga, Rūmai pagal savo kompetenciją gali tik iš valstybės ir savivaldybės įstaigų bei iš prekybos, pramonės ir amatų įmonių, o yra reikalinga kiek galima tiksliau žinoti, kiek ir kokio kuro reikalinga bažnyčioms, Raudonojo Kryžiaus įstaigoms, įvairioms privačioms ligoninėms, privačioms mokykloms, namų savininkams ir t. t.“¹³³ Iš to paties dokumento matyti, kad visuomenė ruošėsi išgyventi siaučiant karui, bet nesirengė okupacijai ir būsimums esminėms pertvarkoms: „Todėl Rūmai prašo Ministrą išleisti įsakymą, kad visi mineralinio kuro vartotojai iki birželio 15 dienos privalo pranešti Rūmams, kiek be turimų atsargų jiems dar reikės anglių ir kokso iki 1941 metų balandžio 1 dienos.“¹³⁴

Susikūrus valstybei, vienas pagrindinių uždavinių – užtikrinti valstybės sienų apsaugą, išsaugoti ekonominę nepriklausomybę, kovoti su spekuliacija pasieniuose, todėl Vyriausybė imdavosi radikalių sprendimų ir ribodavo prekybą pasienyje. Tai buvo svarbu norint išlaikyti krašte būtinausius produktus (ypač maisto) ir taip apsaugoti gyventojus nuo bado grėsmės. Tokia situacija buvo susiklosčiusi 1919–1920 m., tas pat pasikartojė 1939–1940 m., Europoje prasidėjus Antrojo pasaulinio karo veiksams, ir tęsėsi visus karo metus.

¹³² Šiandien reikalinga daugiau bendradarbiavimo, Finansų Viceministro A. Dantos žodis Pr., Pram. ir Amatų Rūmų plenumo 1940.I.24, *Verslas*, 1940, sausio 28.

¹³³ 1940 05 31, Rūmų pirmininko pavaduotojo P. Baltuškos pranešimas Finansų ministru, *LCVA*, f. 987, ap. 1, b. 794, l. 120.

¹³⁴ Ten pat.

*Prekybos, pramonės ir amatų rūmų
apdovanojimas „Darbo žvaigžde“*

Jau 1937 m. Lietuvos žiniasklaidoje sklandė žinia, kad „tam tikrose įstai-gose projektuojami darbštumo ordinaai, kurie būtų aukso, sidabro ir bronzos. Jie būtų duodami darbininkams ir tarnautojams už ilgą ir gerą darbą, už sąži-ningumą ir už įvairius kitus pasižymėjimus darbo metu.“¹³⁵

Naujasis Rūmų Statutas (1936 m.) numatė galimybę Rūmams teikti dovanas įmonių, tarnautojų, darbininkų ir kitų asmenų bei įmonių nuopel-nams pagerbti arba paskatinti „dirbti ūkio gerovei“.¹³⁶ Asmenims galėjo būti teikiamos „Darbo žvaigždės“, o įstaigoms ir įmonėms – „Darbo žvaigždės“ diplomai.

1938 m. gruodžio 19 d. finansų ministras patvirtino Rūmų teiktų Apdo-vanojimų Statutą. Jame buvo nustatyti šie apdovanojimai: 3 žvaigždės (aukso, sidabro ir bronzos) ir 3 žvaigždės medaliai (aukso, sidabro ir bronzos), taip pat 3 „Darbo žvaigždės“ diplomai (aukso, sidabro ir bronzos). „Darbo žvaigž-dės“ ir medaliai galėjo būti nešiojami tik dėvint išėigos arba iškilmių drabužius: „[...] aukso ir sidabro žvaigždės – ant kaspino po kaklu, o bronzos žvaigždė ir medaliai – ant tokio pat kaspino kairėje krūtinės pusėje“.¹³⁷ Apdovanojimo iniciatyva priklausė finansų ministrui, Rūmų pirmininkui, Rūmų valdybai ir korporacijų valdyboms. „Darbo žvaigždės“ apdovanojimą teikė „[...] Prekybos, Pramonės ir Amatų Rūmų vardu finansų ministras, kaip vyriausias rūmų vado-vas [...]“¹³⁸, šio apdovanojimo istorija dar kartą patvirtina griežtą Rūmų veiklos priežiūrą.

Apdovanojimų Statutas apibrėžė aplinkybes, dėl kurių apdovanotasis ga-lėjo netekti apdovanojimo: „Jei jam teismo sprendimu atimtos arba aprėžtos teisės, arba jei jis teismo paskelbtas piktuoju ar neatsargiuoju bankrotu, arba jei jis, būdamas Rūmų nariu, pašalintas dėl nesąžiningo pareigų ėjimo arba dėl veikimo, kuris mažina Rūmų orumą.“¹³⁹ „Darbo žvaigždės“ garbės ženkle buvo pavaizduotas „[...] dantratis, ant kurio sukomponuotos penkios stilizuotos tul-pės, kotais į centrą. Ant kotų susikirtimo uždėti stilizuoti sparneliai, kurių vi-duryje – Gedimino stulpai“.¹⁴⁰ Reverso viduryje – simbolika iš trijų dalių: apa-čioje – trečdalis dantračio, viršuje – stilizuoti sparneliai su Gedimino stulpais,

¹³⁵ Įvairios žinios, *Vairas*, 1937, vasario 18, Nr. 7.

¹³⁶ Prek., pram. ir amatų rūmų nuveikti ir projektuojami darbai, *Lietuvos žinios*, 1938, gruodžio 29.

¹³⁷ Įsteigti „Darbo žvaigždės“ garbės ženklai, *Lietuvos aidas*, 1939, vasario 18.

¹³⁸ Ten pat.

¹³⁹ 1938 12 19, Prekybos, pramonės ir amatų rūmų teikiamų dovanų-garbės ženklų, meda-lių bei diplomų Statutas, *LCVA*, f. 987, ap. 2, b. 11.

¹⁴⁰ A. Astikas, *Lietuvos ordinaai, medaliai ir ženkleliai 1918–1940*, Vilnius, 1993, p. 106.

viduryje – stilizuotas gražtas, jungiantis kitas dvi dalis. Virš simbolių pusračiū užrašyta „UŽ NUOPELNUS“, abipus jų – „LIETUVOS / GEROVEI“.¹⁴¹

1939 m. išvakarėse, rengiantis atidaryti naująjį Rūmų pastatą, dalis asmenų buvo apdovanota naujais garbės ženklais.

Aukso „Darbo žvaigždė“ gavo:

Povilas Dagys, „Lietūkio“ vyr. direktorius,
Jonas Glemža, „Pienocentro“ pirmininkas ir vyr. direktorius,
Stasys Kuzminskas, Lietuvos prekybos patarėjas Berlyne,
Vytautas Landsbergis-Žemkalnis, architektas,
Zigmas Starkus, „Lietuvos banko“ direktorius,
K. Scharffetter, Klaipėdos pramonės ir prekybos rūmų pirmininkas,
J. Tallat-Kelpša, „Maisto“ pirmininkas ir vyr. direktorius,
A. Berzinis, Latvijos prekybos ir pramonės rūmų pirmininkas,
J. Puhla, Estijos prekybos ir pramonės rūmų pirmininkas.

Sidabro „Darbo žvaigždė“ gavo:

Ilja Finkelšteinas, pramonininkas,
Jonas Jasutis, kooperatininkas,
Jonas Matulionis, „Ūkio banko“ vyr. direktorius,
Juozas Muralis, Amatų korporacijos pirmininkas,
W. Sabrowsky, Klaipėdos krašto amatų rūmų pirmininkas,
J. Erglis, Latvijos prekybos ir pramonės rūmų vicepirmininkas,
Jonas (pavardė nenustatyta – aut. past.), konsulas, Vokietijos Rytų mugės direktorius,

Malgrat Fernaud, Prancūzijos prekybos atašė,
V. Simsivartas, Estijos prekybos ir pramonės rūmų direktorius,
A. Zalts, Latvijos prekybos ir pramonės rūmų generalinis sekretorius,
Fr. Zommeris, Latvijos prekybos atašė Lietuvai.

Bronzos „Darbo žvaigždė“ gavo:

Stasys Stulpinas, amatininkas,
Jonas Šmaižis, prekybininkas,
Fricas Padisonas, prekybininkas.¹⁴²

Klaidingai manoma, kad šis apdovanojimas (Rūmai jį teikia ir dabar) yra valstybės apdovanojimo statusą turintis ordinas. „Darbo žvaigždė“ buvo pripažįstama tik kaip garbės ženklas ir neprilygo aukščiausiems ano meto valstybės apdovanojimams – ordinams, kuriuos teikdavo Respublikos Prezidentas. Rūmų teiktą apdovanojimą yra klaidingai pavadinęs „ordinu“ ir Lietuvos apdovanojimų istorijos tyrinėtojas A. Astikas.¹⁴³

¹⁴¹ Ten pat.

¹⁴² Įsteigti „Darbo žvaigždės“ garbės ženklai, *Lietuvos aidas*, 1939, vasario 18.

¹⁴³ A. Astikas, *Lietuvos ordinais, medaliai ir ženkleliai 1918–1940 m.*, Vilnius, 1993, p. 104.

Rūmų pastato statyba

Pirmieji Prekybos ir pramonės rūmai atidaryti 1925 m. Laisvės al. 59 (pagal anuometinę numeraciją). Vėliau jie buvo perkelti į poros kambarių butuką Kęstučio g. 32. Kampinis pastatas, priklausęs žymiam gydytojui P. Mažyliui, nebuvo patogus tokio pobūdžio organizacijai: jame tiesiog trūko vietos, ir vadovybė nuolat skundėsi, kad sunku produktyviai dirbti.

Vėliau, Rūmų situacijai gerėjant, nutarta patiems pasistatyti naują namą, juo labiau kad 1925 m. Prekybos ir pramonės rūmų įstatymas numatė Rūmų teisę „statyti tiek savo, tiek apskritai prekybos ir pramonės reikalams įvairius trobesius“.¹⁴⁴ 1933 m. Lietuvos prekybos ir pramonės rūmai nutarė įsigyti nuosavą pastatą Kaune.¹⁴⁵ Tam lėšų buvo numatoma gauti sudėjus metines pajamas ir visų praėjusių veiklos metų pajamų likučius. Skačiuota, kad turėtų susidaryti net 700 000 Lt suma, pakankama bent jau įsigyti sklypą mieste ir pradėti statybą.

1937 m. buvo paskelbtas Prekybos, pramonės ir amatų rūmų projekto konkursas. Iš viso buvo pateikti net 28¹⁴⁶ būsimo pastato projektai. Toks aktyvus architektų dalyvavimas konkurse leido komisijai išrinkti tikrai gerą projekto variantą. Pirmąją vietą laimėjo inžinierius F. Bielinskis, antrąją – architektas J. Kovalskis, trečioji vieta atiteko architektui V. Landsbergiui-Žemkalniui. Už laimėtas vietas buvo numatyta skirti 1700 Lt, 1500 Lt, 750 Lt premijas.¹⁴⁷ Pirmiesiems projektams susijungus, V. Landsbergio-Žemkalnio projektas pakilo į antrąją vietą. Rūmai pasirinko įgyvendinti būtent šį projektą.

Dar vykstant projektų konkursui, Prekybos, pramonės ir amatų rūmai pradėjo ieškoti tinkamo sklypo. Buvo tariamasi su Kauno gyventoja L. Stankevičiene dėl galimybės pirkti iš jos teritoriją, esančią šalia Vytauto Didžiojo muziejaus. Atrodo, kad abi pusės dėl sandorio sutarė, reikėjo gauti tik miesto valdžios leidimą.

1937 m. gegužės mėn. Kauno miesto taryba pradėjo svarstyti būsimo Prekybos, pramonės ir amatų rūmų pastato statybos vietos klausimą. Buvo diskutuojama dėl L. Stankevičienės prašymo leisti „jos netermininės nuomos teisę į miesto žemės sklypą Duonelaičio gatvėje (šalia Vytauto Didžiojo muziejaus) parduoti Prekybos, Pramonės ir Amatų Rūmams, kur šie nori pasistatyti

¹⁴⁴ Prekybos ir pramonės rūmų įstatymas, *Vyriausybės žinios*, 1925, vasario 02.

¹⁴⁵ Trumpai ir aiškiai, *ABC*, 1933, gruodžio 07.

¹⁴⁶ Pateiktų projektų skaičius įvairus: J. Kančienės ir J. Minkevičiaus knygoje „Architektas Vytautas Landsbergis-Žemkalnis“ pateikiamas skaičius – 28, o 1937 m. „Lietuvos žiniuose“ – 29, žr.: Prekybos, pramonės ir amatų rūmų eskiziniams projektams paruošti konkursui gauta 29 projektai, *Lietuvos žinios*, 1937, kovo 13.

¹⁴⁷ Prekybos, pramonės ir amatų rūmų eskiziniams projektams paruošti konkursui gauta 29 projektai, *Lietuvos žinios*, 1937, kovo 13.

namus. Klausimą tarybos nariams referavo pats burmistras Antanas Merkys.¹⁴⁸ Pirmą kartą miesto tarybai svarstant šį klausimą, prašymas nebuvo patenkintas motyvuojant būtinybe išsamiau išnagrinėti problemą. Tai padaryti patikėta miesto tvarkymo komisijai. Ji savo ruožtu padarė išvadą, kad Prekybos, pramonės ir amatų rūmai galėtų būti statomi greta Vytauto Didžiojo muziejaus, jeigu būtų architektūriškai su juo suderinti. Vis dėlto Rūmų statyboms šioje vietoje griežtai nepritarė Vytauto Didžiojo muziejaus vadovybė ir dalis visuomenės. „Siūloma apskritai niekam neleisti toje vietoje naujai statytis ir muziejaus ribas praplėsti, prie muziejaus įrengti parką. Tai, žinoma, pareikalautų daug lėšų. Jei muziejui atiduoti visą aplink jį esantį tarp Duonelaičio, Putvinskio, Maironio gatvių ir jo plotą, reikėtų nugriauti dabar ten esančius penkis mūrinius ir penkiolika medinių trobesių ir sumokėti sodybų savininkams už žemę.“¹⁴⁹ Tarybos nariai, atsižvelgdami į visuomenės ir muziejaus administracijos nuomonę, klausimą svarstė ne tik bendrame posėdyje, bet ir atskiruose susirinkimuose. Tai liudija didelį valdžios susidomėjimą ne tik Rūmų statyba, bet ir miesto plėtra.

Svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad Pirmosios Lietuvos Respublikos laikais teritorija šalia Vytauto Didžiojo muziejaus buvo tapusi nuolatinių visuomenės sambūrių vieta. Joje vyko svarbūs valstybei renginiai. Svarbiausių valstybinių švenčių metu pagerbti Nežinomo kario kapo susirinkdavo minios žmonių. Iškilmingų eisenų maršrutas baigdavosi būtent muziejaus aikštėje, čia organizacijos sveikindavo susirinkusius aukščiausius valstybės pareigūnus – Prezidentą, Ministrą Pirmininką, Vyriausybės narius ir diplomatinio korpuso atstovus. Kalbėdamas apie sklypo užstatymą dailininkas Antanas Žmuidzinavičius taip pat prieštaravo muziejaus apstatymui naujais namais. Jo nuomone: „[...] architektai iš Berlyno ir Suomijos patarė palikti neužstatytą kvartalą ligi Maironio g-vės, kad iš Duonelaičio ir Maironio g-vių kampo būtų matyti muziejus ir kad iš muziejaus sodelio būtų matyti Liet. banko rūmai.“¹⁵⁰

Kito miesto tarybos posėdžio metu, kai buvo balsuojama dėl L. Stankevičienės prašymo, virė karštos diskusijos. Visus tris kartus balsuojant rezultatas buvo vienodas: 16 tarybos narių pritarė, 14 – prieštaravo. Taigi, buvo nutarta leisti parduoti žemės sklypą, už tai Savivaldybei sumokant leidimo mokestį – 5 proc. mokesčių inspektorius įkainotos žemės sumos.

1937 m. gegužę kauniečiai galėjo lengviau atsikvėpti. Prekybos, pramonės ir amatų rūmai 1937 m. vasarą atsisakė L. Stankevičienės sklypo ir pradėjo derėtis su Ignu Musteikiu dėl sklypo, esančio Donelaičio g. tarp Žemės ūkio rūmų ir Vytauto Didžiojo universiteto: „[...] šis, savo laiku daug rūpesčių visuomenėje sukėlęs, projektas Žuvusiųjų paminklo pašonėje yra galutinai palaidotas, nes tokiai įstaigai ne vieta prie mūsų tautos šventovės. Kaip žinoma, dabar

¹⁴⁸ Vytauto D. muziejaus ribos nepraplatinamos, *Lietuvos aidas*, 1937, gegužės 05.

¹⁴⁹ Ten pat.

¹⁵⁰ Karšti ginčai dėl sklypų aplink Vytauto Didžiojo muziejų, *XX amžius*, 1937, vasario 12.

Prekybos ir Amatų Rūmai statomi Duonelaičio g. prie Žemės Ūkio Rūmų.¹⁵¹ Derybos vyko sėkmingai, tik situaciją sunkino skola už sklypą. I. Musteikis Taupomajai valstybės kasai buvo skolingas 140 000 Lt. Savininkas sutiko sklypą Rūmams parduoti už 100 000 Lt, tačiau Taupomoji kasa sunerimo dėl likusių 40 000 Lt.¹⁵² Šis klausimas perduotas svarstyti Finansų ministerijai, kuriai buvo pavaldi ir Taupomoji kasa, ir Prekybos, pramonės ir amatų rūmai.

Atrodo, kad problema buvo sėkmingai išspręsta, kadangi jau tų pačių metų vasaros pabaigoje prasidėjo statybos darbai, o rugpjūčio 18 d. buvo pašventintas rūmų kertinis akmuo. Iškilimėse dalyvavo Ministras Pirmininkas J. Tūbelis, vidaus reikalų ministras, brigados generolas J. Čaplikas, Latvijos nepaprastasis pasiuntinys ir įgaliotasis ministras Liudvikas Seja, Estijos pasiuntinybės atašė Mahlbergas, Latvijos prekybos atašė Fr. Zommeris, Klaipėdos prekybos ir pramonės rūmų pirmininkas K. Scharffetteris, didžioji dalis Prekybos, pramonės ir amatų rūmų vadovų ir narių, žurnalistai.¹⁵³ Šventė prasidėjo iškilmingomis apeigomis, buvo pašventinti būsimų rūmų pamatai. Šventėje dalyvavę svarbūs svečiai pasirašė specialų Rūmų statybos aktą, kurį Ministras Pirmininkas įmūrijo į pamatus.

Per 1937 m. buvo numatyta baigti sienas, stogą ir atlikti kai kuriuos vidaus darbus, kad būtų galima statyti ir žiemą. „Šiuo metu prie šių rūmų statybos darbų dirba 40 darbininkų ir apie 20 darbininkų su arkliais. Darbininkams mokamas atlyginimas pagal nustatytas uždarbio normas. Vežikai dirba akordiniai.“¹⁵⁴ Statybos darbams vadovavo speciali komisija, sudaryta iš J. Glemžos, J. Roginskio, Pabedinskio.¹⁵⁵ Rangovai buvo Gudinskis, Milis ir Bliumentalis.¹⁵⁶

Planuose buvo numatyta, kad, baigus statybos darbus, Prekybos, pramonės ir amatų rūmuose bus įrengta didžiulė salė, skirta Rūmų plenumo posėdžiams, specialios patalpos Kauno biržai ir Ekonominei tarybai.¹⁵⁷ Jau 1938 m. vasarą išorės darbai buvo baigti. Imtasi įrengti vidų. Visose salėse numatyta pastatyti lietuviško stiliaus baldus. Specialiai Rūmams buvo užsakytas tapytojo J. Buračo¹⁵⁸ paveikslas „Lietuvos išėjimas į jūras“. Dėl šio paveikslo dailininkas vyko į Klaipėdos uostą ir apylinkes apsižvalgyti.¹⁵⁹ Kuriant pastato interjerą, dekoruojant

¹⁵¹ Žinutė, *Kardas*, 1938, Nr. 4, p. 103.

¹⁵² Prek. ir pramonės rūmams nesiseka su sklypais, *XX amžius*, 1937, birželio 28.

¹⁵³ Pradėta prekybos, pramonės ir amatų rūmų statyba, *Verslas*, 1937, rugpjūčio 27.

¹⁵⁴ Ten pat.

¹⁵⁵ Iškilmingai pašventintas Prekybos, pramonės ir amatų rūmų kertinis akmuo, *Lietuvos aidas*, 1937, rugpjūčio 19.

¹⁵⁶ Prekybos, pramonės ir amatų rūmai statosi namus, *Darbas*, 1937, rugpjūčio 21.

¹⁵⁷ Pradėta prekybos, pramonės ir amatų rūmų statyba, *Verslas*, 1937, rugpjūčio 27.

¹⁵⁸ Puošia prekybos ir pramonės rūmus, *Lietuvos aidas*, 1938, gegužės 17.

¹⁵⁹ Prekybos, pramonės ir amatų rūmai pasipuoš mūsų dailininkų paveikslais, *Lietuvos aidas*, 1938, balandžio 08.

sienas, dirbo garsūs to meto menininkai: P. Kalpokas, A. Jočinas (puošė Rūmų sienas freskomis¹⁶⁰), skulptorius B. Pundzius (iš dirbtinio granito namo fasadui sukūrė du bareljefus, dvi stambias monumentalias vazas ir dekoratyvinę skulptūrą, simbolizuojančią pramonę). Rūmams buvo pritaikyti ir 1935 m. dailininko S. Ušinsko sukurti du vitražai, alegoriškai vaizduojantys pramonę ir prekybą. Naujojo pastato rūsyje buvo įrengta slėptuvė, kurioje Rūmų Alaus daryklų sekcija atidarė barą: „Įrengimas gana originalus: stalai pagaminti iš masyvaus ažuolo, ant įtaisytos lentynos išstatyti moliniai indai, o vėliau ir sienos bus išpieštos pritaikintais piešiniais. Šį barą galima maždaug prilyginti prie užsieny veikiančių prie rūmų rūšių, kuriuose interesantai susitinka ir aptaria įvairius reikalus. Vasario 12 d. buvo šio baro atidarymas, kuriame susirinko nemažas būrys pramonininkų ir spaudos atstovų, kurie pasikalbėjo įvairiais klausimais.“¹⁶¹

Statant ir įrengiant naująjį pastatą buvo galvojama apie ateitį. 1938 m. pr. tartasi su generolu P. Plechavičium dėl galimybės pirkti iš jo sklypą, esantį šalia statomo namo. Šis sklypas buvo numatytas statybai, ateityje plečiant Rūmų patalpas.¹⁶² 1938 m. pab. buvo patvirtintas naujo sklypo, esančio šalia turėto K. Donelaičio gatvėje, pirkimas.¹⁶³ Naujas sklypas kainavo 68 000 Lt. Prireikus ketinta jame statyti naują namą, kurio patalpos būtų skirtos amatininkų švietimo ir kitiems panašiams reikalams.¹⁶⁴

Nors atidaryti Rūmus buvo numatyta 1938 m. rudenį, taip greitai baigti visų darbų nepavyko. Nepaisant to, nemažai Rūmų darbuotojų jau buvo įsikūrę naujose patalpose. Statybos visiškai baigtos tik 1939 m. pradžioje.

Naujojo pastato atidarymui buvo intensyviai ruošiamasi. Į numatytas iškilmes pakviesti visi svarbiausi valstybės pareigūnai, vietos valdžia, užsienio valstybių atstovai, reziduojantys Lietuvoje. Visiems Rūmų nariams 1939 m. vasario 10 d. buvo išsiųsta renginio programa. Pirmiausia turėjo įvykti iškilmingas posėdis, kurio metu būtų pašventintas naujasis pastatas, pasakyta Prezidento kalba ir sveikinimai. Po pertraukos numatytas darbo posėdis, kurio metu būtų aptarti būtiniausi Rūmų klausimai: biudžeto sudarymas, kontrolės komisijos ataskaita ir kt. Šventę turėjo vainikuoti Rūmų narių patriotinis veiksma – vainiko padėjimas prie Nežinomo kareivio kapo¹⁶⁵.

¹⁶⁰ Baigiami puošti Prekybos, pramonės ir amatų rūmai, *Lietuvos aidas*, 1938, gruodžio 01.

¹⁶¹ Alaus daryklų sekcija Prekybos, Pramonės ir Amatų Rūmuose įrengė barą, *Tautos ūkis*, 1939, vasario 18.

¹⁶² Prekybos pramonės rūmai perka, *Diena*, 1938, vasario 27, *KAA*, f. 218, ap. 2, b. 1066, l. 5.

¹⁶³ 1938 07 08, PPAR prašymas Kauno miesto savivaldybės statybos skyriui, *KAA*, f. 218, ap. 2, b. 1066, l. 5.

¹⁶⁴ Prek., pram. ir amatų rūmų nuveikti ir projektuojami darbai, *Lietuvos žinios*, 1938, gruodžio 29.

¹⁶⁵ 1939 02 10, PPAR laiškas visiems Rūmų nariams, *LCVA*, f. 987, ap. 1, b. 733, p. 16.

Atidarymo iškilmės įvyko 1939 m. vasario 18 d. pagal numatytą programą. Spauldėje buvo rašoma: „Mūsų viešame ekonominiame gyvenime tai buvo retos ir didelės iškilmės.“¹⁶⁶ Į jas susirinko nemažai užsienio svečių, šalies valdžios elito: Respublikos Prezidentas A. Smetona, Ministras Pirmininkas V. Mironas, finansų ministras J. Indrašiūnas, krašto apsaugos ministras K. Musteikis, vidaus reikalų ministras S. Leonas, Seimo pirmininkas K. Šakenis, „Lietuvos banko“ valdytojas J. Tūbelis, kariuomenės vadas S. Raštikis, Latvijos prekybos ir pramonės rūmų pirmininkas A. Berzinis, Rūmų sekretorius A. Zalts, Latvijos amatų rūmų pirmininkas, Estijos prekybos ir pramonės rūmų pirmininkas J. Puhla, Lenkijos sujungtų prekybos ir pramonės rūmų pirmininkas Klarneris, Vilniaus prekybos ir pramonės rūmų pirmininkas, Karaliaučiaus prekybos ir pramonės rūmų pirmininkas ir kiti.¹⁶⁷

Renginys prasidėjo pastato pašventinimu ir kunigo V. Mieleškos pamokslu. Po to Rūmų pirmininkas trumpai papasakojo apie Rūmų pertvarkymo darbus, ateities uždavinius, pastato statybą. Sveikinimo kalbą pasakė Respublikos Prezidentas – jis pabrėžė Rūmų svarbą valstybei. Po Prezidento kalbos buvo išklaustyti sveikinimai. Vakare padėtas vainikas prie Nežinomo kareivio kapo. Po to surengtos vaišės „už uždary durų“.¹⁶⁸

Architektūros istorikai šiandien taip apibūdina garsųjį Prekybos, pramonės ir amatų rūmų pastatą: „Pastatas buvo taktiškai priderintas prie aplinkos. [...] Prekybos, pramonės ir amatų rūmų architektūra rami, solidi ir raiški. Fasada, atsiveriantys į gatves, skirtingi, nes pabrėžia skirtingų erdvių paskirtį. Pagrindinis, labiau akcentuotas, Donelaičio g. fasadas nukreiptas į svarbią miesto arteriją, Lydos g. fasadas monotoniškesnis, „nulydintis“ laiptų į Parodos aikštę Ažuolyne link. Pagrindinis fasadas simetriškas, su aukštesne centrine dalimi, kurioje ištisiniai aptakūs tarplangių piliastrai, lyg renesansinė kolonada, sudaro švelnų šviesos ir šešėlių ritmą. Šoninės dalys papuoštos embleminiais reljefais „Prekyba“ ir „Pramonė“ (skulptorius Bronius Pundzius), didžiulias duris pabrėžia stambus granito riedulys.“¹⁶⁹ Už šį darbą V. Landsbergis-Žemkalnis buvo apdovanotas „Darbo žvaigžde“. Amžininkai žavėjosi šio pastato formomis ir atsiminimuose rašė: „Prekybos, pramonės bei amatų pastato kilnus ir skaidrus stilius simbolizavo tų trijų materialinės veiklos šakų polėkį į aukštesnes, kilnesnes formas Merkūro tarnybos santykiuose ir laisvam tarpusaviam lenktyniavime.“¹⁷⁰

¹⁶⁶ Iškilmingai atidaryti – pašventinti Prekybos, Pramonės ir Amatų Rūmų namai, *Lietuvos aidas*, 1939, vasario 19.

¹⁶⁷ Iškilmingai atidaryti Prekybos, Pramonės ir amatų Rūmų namai, *Tautos ūkis*, 1939, vasario 25.

¹⁶⁸ Ten pat.

¹⁶⁹ J. Kančienė, J. Minkevičius, *Architektas Vytautas Landsbergis-Žemkalnis*, Vilnius, 1993, p. 30–31.

¹⁷⁰ I. Šeinius, *Raudonasis tvanas*, Vilnius, 1990, p. 89–90.

*Pramonės ir prekybos rūmai Vilniuje
1939–1940 m.*

1939 m. Vilniaus kraštas, su juo ir Rūmai, perėjo Lietuvos valstybės žinion. Dar 1939 m. gegužės 22 d. vykusiam Vilniaus rūmų plenariniame posėdyje buvo svarstoma apie galimus Statuto keitimus ir penkmečio veiklos planus¹⁷¹, tačiau jau rudenį užklupęs Antrasis pasaulinis karas juos sujaukė. Rugsėjo 19 d. Sovietų Sąjunga užėmė Vilnių ir visas keturias vaivadijas, sudariusias Vilniaus rūmų apskritį. Vis dėlto Rūmai nusprendė nenutraukti savo veiklos, tikėjosi, kad netolimoje ateityje pasikeis politinės aplinkybės ir viskas grįš į senas vėžes. Stengtasi išlaikyti kuo stabilesnį ekonominį krašto gyvenimą. Sovietai nesiėmė iš karto likviduoti Rūmus. Jie ne tik leido Pramonės ir prekybos rūmams veikti, bet ir nekeitė vadovo savo žmogumi, o tai buvo iš karto padaryta kitose užimtose Lenkijos teritorijose.¹⁷² Vis dėlto paaiškėjus, kad Vilniaus kraštas bus perduotas Lietuvai, sovietų valdžia sugebėjo išsivežti ne tik kai kuriuos Pramonės ir prekybos rūmų Vilniuje dokumentus, tačiau nepaliko ir spausdinimo mašinėlių, skaičiavimo ir dauginimo aparatų. Lietuvai prisijungus kraštą, dalis lenkiškųjų Rūmų buvo perkelta į Balstogę. Ten dirbti atvyko kai kurie buvę Rūmų darbuotojai, atvežta dalis dokumentų.¹⁷³

1939 m. spalį prisijungusi Vilnių, Lietuvos Vyriausybė susidūrė su kai kuriomis problemomis, labai apsunkinusiomis krašto gyventojų padėti. Pirmiausia buvo įvesta valiuta – litas. Keičiant 1 litą į 2 zlotus, pristigo lietuviškos valiutos, kilo kainos, be to, trūko būtiniausių produktų. Padėtį reguliuoti padėjo Pramonės ir prekybos rūmai Vilniuje, jie pasiūlė įvesti Vilniaus litą. Rūmai prisidėjo ir sprendžiant kainų, darbininkų atleidimo iš darbo, prekybos valandų ir kitus klausimus.¹⁷⁴ Rūmai stengėsi išlaikyti savivaldą. Vis dėlto netrukus teko paklusti Lietuvos Respublikos įstatymams. 1939 m. rudenį buvo įsteigtas Lietuvos prekybos ir pramonės rūmų filialas Vilniuje. Kaip rašoma Vilniaus rūmų ataskaitoje, „perėmimas įvyko visiškai draugiškoje atmosferoje“.¹⁷⁵ Iš 10 naujosios tarybos narių 6 buvo nauji, o 4 – buvę Vilniaus rūmų atstovai. Iš 19 administracijos tarnautojų liko dirbti net 15. Vis dėlto vykdant administracijos reformą 30 darbuotojų buvo atleista.¹⁷⁶ Vilniaus prekybos, pramonės ir

¹⁷¹ 1939 12 14, Vilniaus pramonės ir prekybos rūmų ataskaita, LCVA, f. 145, ap. 1, b. 902, l. 2.

¹⁷² Ten pat, l. 6ap.

¹⁷³ Ten pat, l. 11ap.

¹⁷⁴ Ten pat, l. 15.

¹⁷⁵ Ten pat, l. 15ap.

¹⁷⁶ Ten pat, l. 15ap.

amatų rūmų direktoriumi tapo D. Gruodis¹⁷⁷, buvęs Lietuvos prekybos, pramonės ir amatų rūmų patarėjas. 1940 m. pr. pasirodė žinutė apie Lietuvos prekybos, pramonės ir amatų rūmų išplėtimą. Finansų viceministras prasarė Rūmų nariams: „Finansų Ministras galvoja Tamstų šeimą padidinti įtraukdamas jon ir Vilniaus srities Tamstų verslų atstovus. Tuo tarpu tenai yra tik Vilniaus skyrius.“¹⁷⁸

Vilniaus prekybininkų, pramonininkų ir amatininkų įtraukimas į Lietuvos rinką buvo sudėtingas uždavinys ne vien Rūmams. Tai buvo kompleksinė Lietuvos problema. Vilniaus mieste ir jo apylinkėse buvo susiklosčiusios kitokios tradicijos, dauguma gyventojų buvo ne lietuvių tautybės ir nejaudė didelės simpatijos atėjusiems lietuviams. Vilniuje ir Lietuvoje buvo labai skirtinga amatininkų padėtis: Vilniuje nuo senų laikų amatininkai buvo įpratę burtis į cechus, o Lenkijos administracija Vilniaus krašte palaikė amatų cechų sistemą. Lietuvoje nebuvo priimtas joks Amatų įstatymas. Vilnių prijungus prie Lietuvos, „[...] amatininkai pateko į neteisinę padėtį. Jų cechams, kurie veikė cechų įstatais, tenka persiorganizuoti ir prisitaikyti prie Draugijų įstatymo.“¹⁷⁹ Iš kilo ir tokių klausimų: ar palikti cechų diferenciaciją tautiniu atžvilgiu, ar cechus palikti tik Vilniaus krašte, ar išplėsti jų veiklą ir Lietuvoje? Lietuvos rūmai ėmėsi iniciatyvos rengti lietuvių kalbos kursus Vilnijos amatininkams.¹⁸⁰ Beje, rengiant Lietuvos amatininkų įstatymą, jame buvo numatyta lengvatų Vilnijos amatininkams.

Vilniaus prekybininkai ir pramonininkai tapo potencialiais Lietuvos verslininkų konkurentais. Antai odos pramonės atstovai per Prekybos, pramonės ir amatų rūmus kreipėsi į finansų ministrą ir ragino jį „sujungti Lietuvos odų apdirbimo, kailių apdirbimo ir avalynės pramonę į vieną privalomą verslo sąjungą“.¹⁸¹ Mat atgavus Vilniaus kraštą ir inkorporavus gausią šio krašto odos, kailių ir avalynės pramonę, minėti klausimai darėsi vis aktualesni.¹⁸² Buvo siekiama, kad odomis pirmiausia apsirūpintų vietiniai gamintojai. 1939 m. gruodžio 7 d. (pirmojo visuotinio susirinkimo metu) iš Vilniaus krašto į Odos pramonės įmonių privalomosios sąjungos sudėtį buvo įtraukta tik viena įmonė, nes „kitos firmos numato artimiausiu laiku pakeisti savo juridinę formą“.¹⁸³

¹⁷⁷ Vilniaus amatininkų aktualijos, *Verslas*, 1940, sausio 28. Prieš tai Vilniaus pramonės ir prekybos rūmų direktoriai buvo: 1931 m. – E. Jutkiewiczzius, 1938 m. – W. Barańskis.

¹⁷⁸ Šiandien reikalinga daugiau bendradarbiavimo. Finansų Viceministro A. Dantos žodis Pr., Pram. ir Amatų Rūmų plenumė 1940.I.24, *Verslas*, 1940, sausio 28.

¹⁷⁹ Vilniaus amatininkų aktualijos, *Verslas*, 1940, sausio 28.

¹⁸⁰ Amatų reikalai Prekybos, Pramonės ir Amatų Rūmuose. De facto – amatininkai, o de jure – ne, *Verslas*, 1940, sausio 28.

¹⁸¹ 1939 11 20, PPAR pirmininko raštas LR Finansų ministrui, *LCVA*, f. 987, ap. 1, b. 791, l. 9.

¹⁸² Ten pat.

¹⁸³ 1939 12 07, Odų pramonės įmonių privalomos sąjungos pirmojo visuotinio susirinkimo protokolas, *LCVA*, f. 987, ap. 1, b. 791, l. 16.

Į Lietuvos teritorinę priklausomybę patekusio Vilniaus prekybininkai ir pramonininkai pirmą kartą dalyvavo Lietuvos prekybos, pramonės ir amatų rūmų veikloje kaip visateisiai nariai 1940 m. sausio 24 d. vykusiame Rūmų plenumė.¹⁸⁴ Tų pačių metų gegužę Rūmų pirmininkas V. Kurkauskas lankėsi Vilniuje, susipažino su ekonomine miesto padėtimi.¹⁸⁵ Lietuvą okupavus Sovietų Sąjungai, iki likvidacijos Vilniaus rūmai tapo Lietuvos prekybos, pramonės ir amatų rūmų skyriumi.¹⁸⁶

Lietuvos prekybos, pramonės ir amatų rūmų likvidavimas 1940–1941 m.

1940 m. birželio 15 d. Sovietų Sąjungos kariuomenė įžengė į Lietuvos teritoriją. Tos pačios dienos pavaikare į Kauną atvyko SSRS Vyriausybės ypatingasis įgaliotinis V. Dekanozovas. Jo pagrindinis uždavinys buvo sudaryti marionetinę vyriausybę, kuri užmaskuotų šalies aneksiją. Po poros dienų Prezidento pareigas ėjęs A. Merkys, vykdydamas SSRS įgaliotinio valią, Ministru Pirmininku paskyrė J. Paleckį ir pavedė jam sudaryti Ministrų Tarybą.¹⁸⁷ Liepos mėnesio viduryje buvo imituoti rinkimai į Liaudies Seimą, kuris liepos 21 d. paskelbė Lietuvą esant Sovietų Socialistine Respublika.

Be politinių pokyčių, iš esmės pakito ir šalies ūkis. Lietuvai teko skubiai pertvarkyti visas ūkio šakas pagal sovietinį modelį. Jį įgyvendinus, visa privati nuosavybė turėjo pereiti valstybei. Jau liepos 22 d. paskelbta, kad visa žemė tampa valstybine nuosavybe, nutarta nacionalizuoti stambiają pramonę. Tą patį mėnesį buvo sudaryta Nacionalizacijos komisija, kuri turėjo koordinuoti įvairių pramonės šakų nusavinimą. Iki spalio pradžios buvo nacionalizuota apie 600 įmonių. Rengiantis nacionalizuoti prekybos įmones, rugpjūčio 1 d. buvo specialiai tam įkurta Prekybos ministerija. Pirmiausia turėjo būti nusavintos tos įmonės, kurių metinė apyvarta siekė 150 tūkst. litų.¹⁸⁸ Nepaisant to, nacionalizacija apėmė ir dalį smulkesnių įmonių.

Naikinant laisvosios rinkos sąlygas, tapo nebereikalingi Prekybos, pramonės ir amatų rūmai. 1940 m. liepos 29 d. Ministro Pirmininko J. Paleckio įsakymu Rūmai pradėti likviduoti. Vykdyti likvidaciją buvo pavesta finansų

¹⁸⁴ Didžiausias nusivylimas Prekybos, Pramonės ir Amatų Rūmais. Iš Rūmų tarybos posėdžio, *Verslas*, 1940, sausio 28.

¹⁸⁵ P. Kurkauskas tiria Vilniaus prekybininkų ir amatininkų rūpesčius bei pageidavimus, *Apžvalga*, 1940, gegužės 31.

¹⁸⁶ 1940 08 26, PPAR likvidatoriaus nutarimas Nr. 10, *LCVA*, f. 987, ap. 1, b. 811, l. 10.

¹⁸⁷ *Lietuva 1940–1990. Okupuotos Lietuvos istorija*, Vilnius, 2005, p. 64–65.

¹⁸⁸ Ten pat, p. 117.

ministrui¹⁸⁹, o šis 1940 m. liepos 30 d. įsakymu Prekybos, pramonės ir amatų rūmų likvidatoriumi paskyrė A. Andrašūną.¹⁹⁰ Pastarasis inspektavo Rūmų Vilniaus skyrių, Rūmų išlaikomą Vilniaus papildomąjį amatų mokyklą, pramonės ministro pavedimu lankėsi Klaipėdoje, kur turėjo sutvarkyti prekių tiekimą iš Lietuvos laisvųjų uostų zonų į Lietuvą reikalus.¹⁹¹

Nors Rūmai buvo pradėti likviduoti 1940 m. liepos 29 d., pastatas iš Rūmų atimtas gerokai anksčiau, praslinkus kelioms dienoms nuo okupacijos – birželio 19 d. Krašto apsaugos ministro įsakymu Kauno komendantūra perdavė Rūmams sekvestro įsakymą, kuriuo pastatai (t. y. rūmai), buvę „[...] Duonelaičio g-vė Nr. 2b, sekvestruojami SSSR kariuomenės reikalams. Sekvestruojami namai turi būti paliuosuoti iki š. m. birželio mėn. 19 d. 8 val.“¹⁹²

Tą dieną pastatą apžiūrėjusi komisija, kurią sudarė Kauno komendantas padėjėjas majoras Biknaitis, Kauno miesto policijos atstovas V. Jankauskas, Kauno miesto savivaldybės atstovas Kenstavičius, taip pat apžiūroje dalyvavę Prekybos, pramonės ir amatų rūmų atstovas J. Narakas ir SSRS kariuomenės atstovas kapitonas A. P. Bakrunovas konstatavo: „Namas mūrinis 3 aukštų ir pusrūsio. I aukšte 8 kambariai ir vestibulius, II aukšte 19 kambarių, 1 salė ir vestibulius, III aukšte 17 kambarių, salė ir vestibulius, pusrūsyje 9 kambariai. Sienos – tinkuotos ir dažytos. 4 kambariuose tapetai. Lubos – tinkuotos ir balintos. Grindys – visuose kambariuose parketas. Langai ir durys – tvarkoj. Šildymas – centralinis, tvarkoj. Šviesa – visuose kambariuose ir salėse instaliacija po tinku. Visuose kambariuose yra elektros lemputės su abažiūrais. Vandentiekis ir kanalizacija visame name tvarkoj.“¹⁹³

1940 m. pabaigoje buvo nuspręsta namą nacionalizuoti. Nacionalizaciją vykdžiusio Kauno komunalinio ūkio skyriaus atstovai negalėjo patekti į buvusią Prekybos, pramonės ir amatų rūmų pastatą, nes jį užėmusi Raudonoji armija komisijos narių į vidų neįsileido.¹⁹⁴ Amžininkai liudija, kad „raudonieji įsiveržėliai“ Kaune jautėsi visai kaip namie: „Ir daro viską savo sąskaiton, kad dar geriau jaustųs. Rekvizavo pačius ištaigingiausius ir moderniausius valstybinius ir privačius namus ir rūmus. Raudonosios kariuomenės štabas įsikūrė gretimuose Žemės ūkio ir Prekybos ir pramonės bei amatų Rūmuose.“¹⁹⁵

Ignas Šeinius, rašytojas ir Lietuvos diplomatas, prisiminė savo reakciją, kai sužinojo, kad Raudonoji armija įsikėlė į Rūmų pastatą: „Juk tai pats gražiausias

¹⁸⁹ Prekybos, pramonės ir amatų rūmų likvidavimo įstatymas, *Vyriausybės žinios*, 1940, rugpjūčio 08, Nr. 723.

¹⁹⁰ 1940 07 31, PPAR likvidatoriaus nutarimas Nr. 1, *LCVA*, f. 987, ap. 1, b. 811, l. 1.

¹⁹¹ 1940 08 20, PPAR likvidatoriaus nutarimas Nr. 8, *LCVA*, f. 987, ap. 1, b. 811, l. 8.

¹⁹² 1940 06 18, Lietuvos Respublikos, K.A.M., Kauno komendantūros sekvestro įsakymas, *LCVA*, f. 987, ap. 1, b. 812, l. 1.

¹⁹³ 1940 06 19, Sekvestro aktas, *LCVA*, f. 987, ap. 1, b. 812, l. 3.

¹⁹⁴ 1940 12 03, Namų nacionalizavimo aktas Nr. 43, *LCVA*, f. 987, ap. 1, b. 812, l. 24.

¹⁹⁵ I. Šeinius, *Raudonasis tvanas*, Vilnius, 1990, p. 89.

naujosios lietuvių architektūros pastatas. Ką pasakys mūsų romėniškos kultūros architektas Žemkalnis, išgirdęs, kad bizantiški vailokiniai koptūrai įsibrovė ir sutėrė jo kilnų, turtingų ir skaidrių linijų kūrinį?¹⁹⁶ Po pirmosios sovietų okupacijos prasidėjusios vokiečių invazijos karo vadovybė taip pat buvo įsikūrusi buvusiuose Prekybos, pramonės ir amatų rūmuose.

Iki 1941 m. pavasario visa Lietuvos pramonė ir amatai buvo perimti sovietų. Paskubomis buvo įsteigta Pramonės ministerija, kuriai paskirta nusavinti, vėliau tvarkyti pramonės įmones. Visas Prekybos, pramonės ir amatų rūmų turtas buvo perduotas naujajai ministerijai. Į pastarąją perėjo dirbti ir dalis tarnautojų. Dar nebaigta kurti Pramonės ministerija buvo pavadinta Vietinės pramonės liaudies komisariatu, kuris turėjo Kadru, Specialųjį (NKVD), Ūkinio planavimo, Finansų ir buhalterijos, Technikos ir Įmonių nacionalizavimo skyrius.¹⁹⁷ Nusavintos pramonės įmonės buvo sugrupuotos į pramonės trestus: statybos, statybinių medžiagų, medžio, metalų, durpių, cheminės pramonės, odų, tekstilės, popieriaus ir poligrafijos, tabako, alaus, malūnų ir kepyklų, žuvies, mėsos ir kitus pagal maisto šakas. Tačiau tokia prekybos ir pramonės struktūra neilgai gyvavo.

Vokiečių okupacijos metais Prekybos, pramonės ir amatų rūmų veikla buvo atgaivinta. Jau pirmuosiuose Lietuvos laikinosios Vyriausybės posėdžiuose buvo prabilta apie ketinimus atgaivinti sovietų okupacinės valdžios likviduotus Prekybos, pramonės ir amatų rūmus. Apie atkūrimą prabilo finansų, prekybos ir pramonės ministrai, kurie šiuos rūmus siūlė pritaikyti prie naujų gyvenimo sąlygų. Rūmai turėjo veikti prie Vyriausybės.¹⁹⁸ Prekybos ministrui pasiūlius, 1941 m. liepos 8 d. Lietuvos laikinoji Vyriausybė paskelbė, kad įsigalioja ankstesnysis Prekybos, pramonės ir amatų įstatymas, tačiau su tam tikromis pataisomis: Rūmai veikia prie Vyriausybės, o juos prižiūri paskirtas prekybos ministras.¹⁹⁹ Rūmams ir toliau keltas uždavinys tirti prekybos, pramonės ir amatų sąlygas, siūlyti sumanymus ir t. t. Privatizavę smulkiausias prekybos įmones, vokiečiai įvykdė reformą ir panaikino Prekybos, pramonės ir amatų rūmus. Iš esmės Rūmai ir toliau veikė, tik buvo pavadinti Lietuvos ūkio sąjunga ir vėliau tapo Lietuvos ūkio rūmų padaliniu. 1941 m. lapkričio 29 d. potvarkiu „Dėl verslo ūkio savivaldos Rytų Krašte“²⁰⁰ Lietuvos generalinei sričiai buvo įsteigta Ūkio sąjunga. Kurį laiką Prekybos, pramonės ir amatų rūmai

¹⁹⁶ Ten pat.

¹⁹⁷ *Lietuvių enciklopedija*, t. 15, Boston, 1968, p. 209.

¹⁹⁸ Laikinojo Lietuvos ministerijų kabineto 1941 07 02 posėdžio protokolo Nr. 8 priedas, *Lietuvos laikinoji Vyriausybė. Posėdžių protokolai*, Vilnius, 2001, p. 25.

¹⁹⁹ Laikinojo Lietuvos ministerijų kabineto 1941 07 08 posėdžio protokolo Nr. 13 priedas, *Lietuvos laikinoji Vyriausybė. Posėdžių protokolai*, Vilnius, 2001, p. 53–54.

²⁰⁰ Potvarkis dėl Prekybos, pramonės ir amatų rūmų Kaune, paleidimo, *Amtsblatt*, 1942, balandžio 01, Nr. 13, p. 127.

veikė lygiagrečiai su Lietuvos ūkio sąjunga, tik „kaipo interesų atstovybė“.²⁰¹ Prekybos, pramonės ir amatų rūmai buvo likviduoti 1942 m. kovo 27 d., o jų veiklą perėmė Lietuvos ūkio sąjunga.

Antrosios sovietinės okupacijos metais pramonės ir prekybos reikalais rūpinosi atitinkamos ministerijos. 1973 m. Vilniuje buvo įsteigtas TSRS prekybos ir pramonės rūmų padalinys. Šių Rūmų tikslas buvo palaikyti ryšius su užsienio šalių organizacijomis ir įmonėmis, bendradarbiauti mokslo ir technologijų srityse. Vis dėlto Rūmai negalėjo realiai atlikti savo tikrųjų funkcijų, kadangi Sovietų Sąjungoje nebuvo laisvosios rinkos ekonomikos. Rūmų veikla buvo dar kartą reorganizuota, žlugus Sovietų Sąjungai ir Lietuvai paskelbus Nepriklausomybę. Tačiau visa tai – jau kitų tyrimų ir kitų straipsnių temos.

Vilma Akmenytė-Ruzgienė
Giedrė Milerytė

BUSINESS AND PUBLIC RELATIONS:
LITHUANIA'S CHAMBER OF
COMMERCE AND INDUSTRY,
1925–1941.

Abstract

The article analyses the background and conditions for the emergence of the Chamber of Commerce and Industry in Lithuania in 1925. It describes the procedure, by which it was established, principles of membership, and legal regulations during the period of the First Republic of Lithuania (1918–1940). The article discusses the most significant problems and advantages of the Chamber. It also analyses how the Chamber changed in 1936 (when it became the Chamber of Commerce, Industry and Crafts). In addition, it considers who the leaders were and how the organization was able to build a new building to house the Chamber. The article is based on archival documents, published references, articles in the press, and various statistical directories. Archival sources include official documents, draft laws, inter-institutional correspondence, miscellaneous correspondence stored in the Central National Archive, the Kaunas Regional Archive, and others.

²⁰¹ Ten pat.